

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Çıkış Yolu Türetim Ekonomisi

Ece Satıcı - Uygar Özesmi

YENİİNSAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yeni İnsan Yayınevi
Yeşil Politika Serisi

Elvan Ece Satıcı

Amerikan Robert Koleji'nde son sınıf öğrencisidir. 2020'de Good4Trust.org'da Dr. Uygur Özesmi ile gönüllü olarak çalışmaya başladı. Daha sonra gönüllü olarak yaptığı çalışmalar profesyonel alana taşındı ve 2021'den itibaren yarı zamanlı olarak Good4Trust.org'da çalışmaktadır. Yönetim, Uluslararasılaşma ve Tedarik Ağı Çemberleri üyesidir. Bu kapsamda tedarik ağı modellemesi yaptı ve uluslararasılaşma süreçlerini yönetti. Çevresel Kuznets Eğrisi ve uluslararası politikaların etkinliği üzerine eşyazarı olduğu makale Arxiv.org'da bulunmaktadır.

Uygur Özesmi

Çevre bilimci ve Ashoka Senior Fellow olan Dr. Uygur Özesmi Fulbright Burslusu olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde Ohio State Üniversitesinde master, daha sonra MacArthur Burslusu olarak Minnesota Üniversitesinde doktora yaptı. 1989-90 yılları arasında Çevreden Sorumlu Devlet Bakanı Adnan Kahveci'nin danışmanlığını yaptı. Erciyes Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümünü kurdu (2000-2004). 2001 yılında Türkiye'nin ilk kitle kaynak platformu olan KusBank.org'u kurdu. 2002 yılında, BirdLife'in Türkiye temsilcisi olan Doğa Derneğinin kurucu başkanlığını yaptı. New York'ta Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda Çevre Uzmanı (2004-2006), TEMA Vakfı Genel Müdürü (2006-2008), Greenpeace Akdeniz Genel Direktörü (2008-2012) görevlerini yürüttü. 2012 yılında Türkiye'de Change.org'u kurdu ve halen Genel Direktörü. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin (STGM) kurucu üyelerinden olan Dr. Özesmi, Sivil Katılım için Dünya Birliği (CIVICUS) yönetim kurulunda 2 dönem görev aldı. Ashoka Vakfı ve ENİVA Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi. Ayrıca, ekolojik ve sosyal adalet için türetim ekonomisi oluşturmak üzere Good4Trust.org'un Kurucusu ve Kışkırtıcısı. Türetim Ekonomisi Derneğinin başkanlığını yürütmektedir. Kadir Has Üniversitesinde Sürdürülebilir Enerji ayrıca Ekolojik Ekonomi dersi vermektedir. Kendisinin 100'den fazla bilimsel yayını, sayısız popüler makalesi, bir kitabı ve Açık Radyo'da her gün yayınlanan bir programı vardır.

Çıkış Yolu Türetim Ekonomisi

Ece Satıcı ve Uygar Özesmi

Yeni İnsan Yayınevi- 424
Yeşil Politika Serisi- 29
Çıkış Yolu Türetim Ekonomisi
I. Baskı, İstanbul, Aralık 2022
ISBN: 978-625-8309-30-0
Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Nihan Gönendir
Son Okuma: Şükran Akan
Kapak Tasarımı: Efdal Basan
Dizgi: Emin Petek
Sertifika No: 12186

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti. 2022
İçerenköy Mah. Değirmenyolu Caddesi Kutay İş Merkezi B Blok
No: 18/6 Ataşehir/İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)
[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)
twitter.com/yeniinsanyayinevi

Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli-Bağcılar-İSTANBUL
Sertifika No: 36150

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Çıkış Yolu Türetim Ekonomisi

Ece Satıcı ve Uygar Özesmi

YENİİNSAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GEZEĞEN BİZİ SIRTINDAN ATIYOR MU?	11
Tüketimin Ekolojik Bedeli	16
Tüketimin Toplumsal Bedeli	17
DEĞİŞİM SES VE TALEPLERİ	21
DÜZELTME VE DEĞİŞİM GAYRETLERİ	25
Teknolojik Çözüm Arayışı	25
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	26
Kırleten Öder İlkesi	28
Değer Bazlı Yaklaşım - Paydaşlar için Değer Yaratma	31
Küçülme (Degrowth)	32
Dayanışma Ekonomisi	37
Müşterekler Hareketi ve Şirket Eleştirisi	39
P2P (Kişiden Kişiye)	41
Sosyal Girişimler	43
Transition Network (Değişim Ağı)	45
TÜRETİM EKONOMİSİ: DÖNÜŞÜMÜN ANATOMİSİ	47
Türetim Ekonomisine Geçiş	51
Türetim Ekonomisine Geçişten Sonraki Onarım Süreci	56
Bir Orman Gibi Olmak	56
TÜRETİM EKONOMİSİ'Nİ PRATİĞE DÖKMEK:	
GOOD4TRUST.ORG	59
Good4Trust'ta Yönetişim	65
İşleyen ve Gelişen Good4Trust.org	67
Türetim Ekonomisinin Önündeki Güçlükler	72
GELECEK TÜRETİM EKONOMİSİ Mİ?	75
KAYNAKÇA	77

ÖN SÖZ

Gezegenin yaşam destek üniteleri, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik krizi nedeniyle çöküyor. Zamanımız çok az. Mevcut eğilimler olduğu gibi devam ederse uygarlık 30-40 yıl içinde çökebilir. Bunun kök nedeni, bugünün büyüme ve tüketim ekonomisi ve buna eşlik eden, ekolojik ve sosyal dışsallıklara dayanan kâr maksimizasyonu.

Ancak bu eğilim tersine çevrilebilir. Dikkatli bir incelemeyle umut ışıklarını etrafımızda görebiliriz. Bu ışık; sadece organik ürün alma gayretindeki beyaz yakalılar değil, aynı kişilerin bireysel yaşantıları dışında kendi şirketlerini de dönüştürmeleri ve “karbon nötr” olmak için çaba sarf etmeleridir. Her geçen gün kendini sosyal girişimci olarak tanımlayan insanların çoğalması, ekolojik ve sosyal açıdan adil üretim yapmak üzere yola çıkmalarıdır. Her türlü özveriyi ve gayreti gösteren bu duyarlı insanlar giderek çoğalıyor, günümüzde artık sadece bireyler dönüşmüyor, şirketlerin varoluş nedeni ve tüzel kişilik hakları da sorgulanıyor. Bir şirketin kârını değil etkisini artırması gerektiği söyleniyor. Umud ışıklarımız güçleniyor.

Uygarlık; kâr maksimizasyonuna dayanan tüketim ekonomisinden, ekolojik ve sosyal açıdan adil bir ekonomiye dayanan üretim ekonomisine geçilerek kurtarılabilir. Üretim ekonomisi, olumsuz ekolojik ve sosyal etkinin en aza indirildiği, geniş ölçekli döngüsel bir ekonomidir. Bu ekonomide, varlığın sistem dışına çıkması en aza indirilir. Üretim ekonomisi derinleştirilmiş döngüsel tedarik ağları ile sinerjik ve döngüsel ilişkilere sahip, üretici ve tüketicilerin oluşturduğu bir ekosistem.

Türetim ekonomisinde atık yoktur, doğa ve toplum üzerinde kalıcı olumsuz etkiler söz konusu değildir, bir göl ya da orman gibi gezegenin üretken ve birbirini destekleyen ekonomik ekosistemlerinden biridir. Bu sistem artık bir hayal değil, gerçek.

Türkiye’de başlatılan Good4Trust.org’da bu ormanın tohumları ekildi. Good4Trust, ekolojik ve sosyal açıdan adil üretici ve tüketicileri bir araya getiren bir topluluk. Burada tüketiciler, temel etik kural kabul edilen “altın kural” etrafında bir araya gelir ve iyilikleri paylaşır. Bu iyilikler bağış yapmayı, gönüllülüğü ya da ekolojik ve sosyal açıdan adil üretimi desteklemeyi içerir. Tüketicilerin çevrim içi çarşı üzerinden satın aldıkları mal ve hizmetlerle üretim ve tüketim sisteminin devamlılığı desteklenir. Tüketim ilişkileri derinleştikçe ve döngüsel hâle geldikçe tüketim ekonomisi şekillenmeye başlar. Good4Trust yazılımı, tüketim ekonomisinin yaygınlaşması için açık kaynaklı olduğundan gezegenin herhangi bir yerinde Good4Trust’ı başlatmak üzere lisanslanabilir.

Karmaşıklık kuramı (*complexity theory*) bize bir sistemde yeterli sayıda aktörün basit kuralları benimsemesi hâlinde sistemin dönüşebileceğini söyler. Tüketim ekonomisinden üretim ekonomisine geçiş çoktan başladı; gelecek, ekolojik ve sosyal açıdan ya adil olacaktır ya da iflas edecektir. Bu kitap, iflas etmeyelim diye ve insanın, gezegenle uyumlu bir varoluşu gerçekleştirmek için orman gibi bir ekonomik ekosistem kurabilmesi amacıyla yazıldı.

Kitabın yazımında çok sayıda kişi ve topluluk ilham kaynağı oldu. Başta Uygur’ın yoldaşı Neşet Kutluğ olmak üzere Good4Trust’taki ekip arkadaşlarımız, gönüllüler ve 7’ler Konseyi, Greenpeace’deki Paradigma Değişikliği Çalışma Grubu (2009-12) ve Eko Eko Düşünce Grubu üyeleri (2011), Michael Narberhaus, David Fell ve tüm SmartCSO üyeleri, Burcu Tuncer, Gülcan Nitsch, Ümit Şahin, Ömer Madra, Ashoka Vakfı Türkiye ve Ashoka Fellowlar, Sibel Asna, Selin Gücüm, Ece Yener, Buket Uzuner, Emine Doğrukök.

GEZEĞEN BİZİ SIRTINDAN ATİYOR MU?

Bilim insanları 1980’den bu yana Dünya’nın kendini yenileme kapasitesini aştığını söylüyor. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), en büyük problemimizin küresel ortalama sıcaklığın 2°C’den fazla artması durumunda tehlikeli ve geri döndürülemez ekolojik ve sosyal faciaya neden olabilecek iklim değişikliği olduğunu söylüyor (IPCC 8-10). Bu durum, uygarlığın sonu anlamına gelebilir.

Sanayileşme öncesinde atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu milyonda 280 parça (ppm) idi. Ocak 2022’de, Hawaii Amerikan Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi’nin Mauna Loa İstasyonu’nda, yoğunluk 418 ppm olarak ölçüldü (NOAA Global Monitoring Laboratory). En son ölçümler için <https://gml.noaa.gov/ccgg/trends/> adresine bakabilirsiniz. Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun 350 ppm’yi geçmiş olması, güvenlik sınırını aştığımızı gösteriyor. Söz konusu 350 ppm sınırı ilk defa Ocak 1988’de aşılmıştı. Sanayileşme Dönemi öncesinde, 800 bin yıl boyunca, karbondioksit yoğunluğu 300 ppm’i aşmamıştı. Homo sapiens bu aralıkta evrimleşti ve yaklaşık 300 bin yıldır Dünya’da bulunuyor. İnsan etkinliği Endüstri Devrimi’nden bu yana sıcaklıkları muhtemelen 0,8°C ila 1,2°C aralığında artırdı. Karbondioksit yoğunluğunun 400 ppm’yi aşmasıyla, ortalama sıcaklığı 1,1°C derece artırdık. (IPCC, 4) Bu nedenle, insanlığın önündeki en varoluşsal problem iklim değişikliği. Sıcaklıklar mevcut oranda artmaya devam ederse küresel ısınmanın 2030 ile 2052 arasında 1,5- 2,0°C’ye ulaşması muhtemel (IPCC 4). Or-

talama sıcaklıkta 1°C artış çok fazla görünmeyebilir ancak 1°C artış, aşırı sıcaklıklarda 7-15°C artışa eşdeğerdir. (Fang ve diğ. 1-8) Bilim insanları 21. yüzyılda, aşırı hava sıcaklığında beklenenden çok daha erken, yaygın ve kalıcı değişimler olduğunu yazıyorlar (Fang ve diğ. 1).

Bunu somutlaştırmak için Türkiye'den bir örneğe bakalım: Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2016) verileri, Muğla-Milas'ta 15-19 Şubat 2016'da sıcaklığın 32,4°C olduğunu, daha önce şubat ayında ölçülen en yüksek sıcaklığın ise 24,9°C ile 1950 yılında kaydedildiğini göstermekte (MGM). Başka bir deyişle; aşırı sıcaklıklarda 7,5°C'lik bir farklılık görülmekte.

Türkiye'den biraz uzaklaşalım ve dünya genelinde 2018 yılında ölçülen aşırı sıcaklıklara bakalım: 2020 yılında kaydedilen en yüksek sıcaklıklar Londra'da 37,0°C, Paris'te 40,0°C, New York'ta 36,0°C, Japonya'da 41,1°C, Los Angeles'ta ise 49,4°C. Kömür, petrol, doğalgaz ve diğer fosil yakıtlar gibi ürünlerin tüketimini ve kullanım şeklimizi değiştirmesek 2050 yılına kadar sıcaklık 2,6 ile 3,2°C arasında artacak (Brown ve Caldeira 45-50).

Muğla-Milas'ta gördüğümüz gibi ortalama sıcaklıkta 1,1°C artış, yani aşırı sıcaklıklarda 7°C artış farz edelim. Kömür, petrol, doğal gaz ve diğer fosil yakıtları tüketme ve üretme biçimimizi değiştirmesek sıcaklık 2050 yılında 2,6-3,2°C derece yükselmiş olacak (Brown ve Caldeira 45-50). Yani aşırı durumlarda fazladan 15°C artış öngörüyoruz. Bu durumda 2050 yılında beklenen aşırı sıcaklıkları görmek üzere 15°C ekleyelim: Londra 52,0°C, Paris 54,0°C, New York 51,0°C, Japonya 56,1°C ve Los Angeles 64,4°C. Konuya ilişkin bir araştırmada, muhafazakâr bir senaryo altında, Bador ve diğerleri, 2100 yılında Fransa'da sıcaklıkların 50°C'yi geçeceğini öngörüyor (10). 2050 yılına ya da daha ihtiyatlı bir yaklaşımla 2100 yılına gelindiğinde, söz konusu sıcaklıklar insanlık için ölümcül bir hâl alabilir çünkü giderek artan küresel ısınma söz konusu. (Xu et diğ. 30).

19 Temmuz 2022'de, Paris'te sıcaklık 40,5°C'ye ulaştı (De-sai). Temmuz 2022'de Londra Heathrow Havaalanı'nın uçuş pistlerinden bir tanesi aşırı sıcak nedeniyle eridi ve uçuşlara

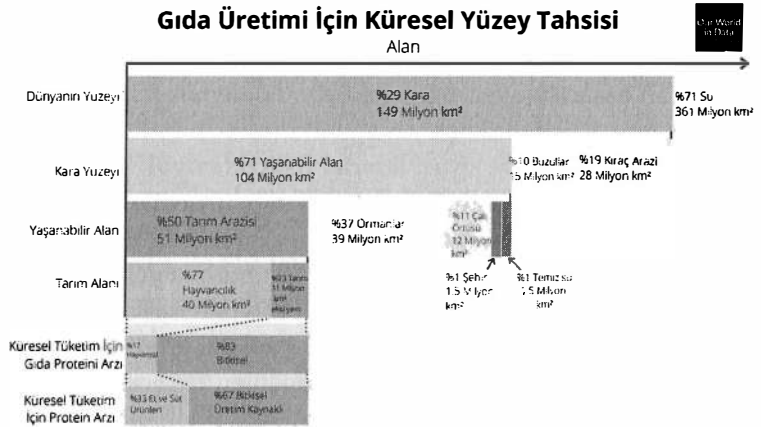
kapatıldı (Vera). Yine Temmuz 2022’de aşırı sıcaklardan koruyabilmek için Hammersmith Köprüsü gümüş folyo ile kaplandı ve bazı demiryolları beyaza boyandı (Vera).19 Temmuz 2022’de Londra’da sıcaklık 40,2°C’ye ulaştı, bir önceki en yüksek temmuz ayı sıcaklığı 2019’da 36,1°C’ydi (Kirk ve diğ.) Yine Temmuz 2022’de aşırı sıcaktan Çin’de Forbidden City Cultural Relics Müzesi’nin çatısı eridi ve Texas’ta ana hat üzerindeki birçok su borusu patladı (Vera). Hindistan’da, 2022’nin en sıcak günü olan 14 Mayıs 2022’de Delhi’de hava sıcaklığı 44,2 C’ye ulaştı (Vera). En sıcak güne ek olarak, Delhi’de 2022’de Temmuz ayının sonuna kadar geçmiş yıllara kıyasla 5 kattan fazla, yani 203, sıcak hava dalgası yaşandı (Mohan). Effis verilerine göre, Avrupa Birliği ülkelerinde 23 Temmuz’da 515.000 hektarın üzerinde yer yandı; 2006’dan bu yana ortalama yangın alanının 4 katı ve bu dönem içerisindeki bir önceki rekor yangın alanının 2 katı (Kirk ve diğ.). Böyle giderse 2050’de yaşanacak sıcaklıkları tahmin etmek bile dehşet verici.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin (BMİDÇS) başarısı, uygarlığın çöküşünü önlemek için kritik bir öneme sahip. Fakat ilerleme yavaş, tehditse hızlı ve korkunç. Ne yazık ki hükümetler ve siyasi liderler hâlâ bu büyük sorunla yeteri kadar yüzleşmiş değil. İklim değişikliği, fırtınalar ve sellerin yanı sıra tatlı su krizine neden olan kuraklıkları da beraberinde getiriyor, tarımsal yıkımlara ve hijyen sorunlarına yol açıyor. Bu şekilde devam ederse insanlık kıtlık ve hastalıklarla karşı karşıya kalacak. Hatta aşırı sıcaklarla yollar ve kablolar eriyecek, dünya yaşanmaz hâle gelecek ve uygarlık tamamen çökecek. Tam bir distopya! Peki çözüm ne? Çözüme geçmeden önce, bir başka büyük tehdidi açığa kavuşturmak gerek.

Biyolojik çeşitlilik, tüm canlıların ve canlıların yaşam alanlarının çeşitliliğidir. Aynı zamanda canlıların birbirleri ve çevreleri arasındaki ilişkilerin çeşitliliği ile de tanımlanır. Bu çeşitlilik günümüzde yok olmaktadır. WWF’nin 2020 yılı raporuna göre, memeliler, kuşlar ve balıklar gibi omurgalı hayvanların popülasyonları 1970 ile 2020 yılları arasında %68 oranında azaldı (WWF ve ZSL 6). İnsanlar ve insanların ürettiği hayvanların

popölasyonu, dünyadaki hayvan popölasyonunun %97'sini oluştururken, vahşi hayat sürenlerinki sadece %3'ünü oluşturmaktadır. (MacCready 227-233)

Şu anda, çölle ve buzullar dâhil olmak üzere gezegenin 149 milyon km²lik toplam arazi alanının 51 milyon km²'si tarım alanına dönüştürüldü. Buzullar ve çölle dışındaki yaşanabilir alanın %50'si insanlar için kullanılmakta (Şekil 1). İnsanlar, tarım alanlarının %77'sini evcilleştirdiği hayvanlar için yem yetiştirmek üzere, kalan %23'ünü de kendi besini için kullanmakta. Sadece hayvan yemi için ayrılan bu %77'lik tarım arazisi, insan kalori alımının sadece %17'sini, protein alımının %33'ünü karşılamakta. İnsanlar için gerekli olan kalorisinin %83'ü ve proteinin %67'si mevcut tarım arazilerinin %23'ünden üretilmekte. Hayvancılık, küresel tarım arazisinin yaklaşık %80'ini kaplıyor, ancak dünyanın kalori arzının %20'sinden daha azını karşılıyor (Ritchie).

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ; UN Food and Agriculture Organization, FAO) İstatistikleri. Data görsellerine ourworldindata.org/'dan ulaşılabilir. (Hannah Ritchie ve Max Roser tarafından CC-BY-SA kapsamında lisanslıdır.)

Şekil 1. İnsan Kullanımı İçin Küresel Yüzey Tahsisi (Ritchie ve Roser)

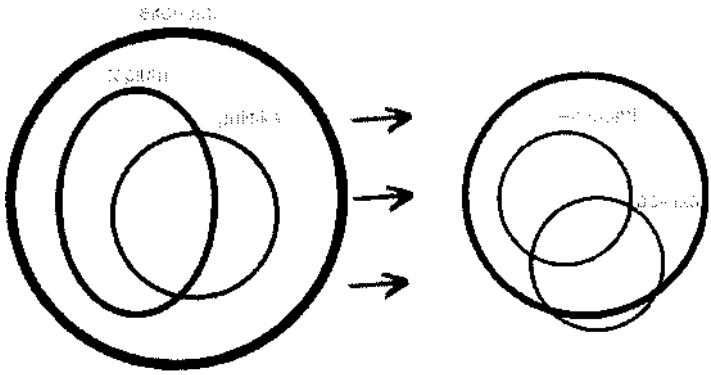
Hâlihazırda gezegendeki mevcut insan istilası seviyesiyle, karadaki diğer büyük canlı hayvan gruplarının yaşam alanları yok edildi. Oldukça akıl almaz bir durum. Daha önce bahsetti-

ğimiz gibi vahşî karasal omurgalılar, toplam kütlenin %97'sini oluşturan "insan ve onun hayvanları" ile karşılaştırıldığında, toplam kütlenin sadece %3'ünü oluşturmakta (MacCready 227-233). Marslılardan önce yeryüzündeki insan, işgal etti dünyayı. Deniz ekosistemleri ve balık popülasyonları büyük zarar görmekte ve birçok deniz hayvanı da tehdit altında yaşam mücadelesi vermekte. İki yüz otuzdan fazla balık popülasyonundan elde edilen verilere göre, balıkların üreme popülasyonlarında ortalama %83'lük bir azalma söz konusu (Hutchings ve Reynolds 298). Bilim insanları, şu anda türlerin yok oluşunun 1.000 ila 10.000 kat arasında hızlandığını ve her gün düzinelerce türün neslinin tükenmeye devam ettiğini tahmin etmekte. (Chivian ve Bernstein). Tüm türlerin %30 ila %50'si muhtemelen yüzyılın ortalarına kadar yok olacak (Thomas ve diğ. 145-148). Bu, herkesi gerçekten de korkutucu bir geleceğin beklediğinin habercisi demektir.

Hayatta kalmak istiyorsak diğer türlerin ve Toprak Ana'nın haklarına saygılı olmalı, gezegen üzerindeki olumsuz etkimizi azaltmalıyız. Bu sadece bir ülkeyi, bir etnik grubu, bir dini hatta sadece insanları ilgilendiren bir konu değil, tüm canlıların, dünyanın sorunu.

Bu yıkımın, bu fiyaskonun, bu çöküşün temel nedeni, doğanın ve diğer insanların sömürülmesine, rekabete, büyümeye, tüketime ve kâr maksimizasyonuna dayalı bir ekonomi. Bu nedenle, çevresel krizin temel nedenini içinde yaşadığımız baskın sosyo-ekonomik paradigmada aramalıyız (Şekil 2). Arizona Üniversitesi Doğal Kaynaklar Fakültesinden Profesör Guy McPherson mevcut paradigmanın saçmalığını çok basit ve anlaşılır bir şekilde şöyle ifade ediyor: "Ekonominin çevreden daha önemli olduğunu düşünüyorsanız, paranızı sayarken nefesinizi tutmayı deneyin." (Komlik).

İnsanlığın gezegendeki şu ana kadar özetlediğimiz varoluş biçimiyle, bu paradigma ile devam edemeyeceği aşîkâr. Ve gezegen bizi bu gidişle sırtından atacak, Homo sapiens de çok geçmeden fosil kayıtlarında yerini alacak.

Şekil 2. Hâkim sosyoekonomik paradigmanın değişimi

Tüketimin Ekolojik Bedeli

Bugün, düşük gelirli bir ülkede ortalama 1 ABD doları harcadığımızda, 1.011 kg eşdeğer karbondioksit salarken, yüksek gelirli bir ülkede 0.583 kg salıyoruz (Caron ve Fally, 2). Bir başka deyişle, insanlık, harcadığı her dolar ile çevreyi yok ediyor. Bir hayvanın öldürülmesinde pay sahibi olarak 1 kg et aldığımızda, 28,7 kg karbondioksit eşdeğeri yayıyoruz ve 4 kg da atık üretiyoruz. Bir pantolon aldığımızda 6,3 kg karbondioksit eşdeğeri yayıyoruz ve 25 kg atık üretiyoruz. Planlı eskitme stratejisi nedeniyle akıllı telefonumuzu yenilediğimizde, 110 kg karbondioksit eşdeğeri yayıyoruz ve sadece üretiminde 86 kg atık üretiyoruz (Laurenti, 48,62). 1 kg endüstriyel üretilmiş et, 15.500 litre gibi inanılmaz bir su ayak izine sahip (Hoekstra 28). 1 pamuklu pantolon 3.233 ila 4.894 lt arasında (Chico ve diğerleri 242) su, bir akıllı telefonsa 18m² arazi ve 13.000 litre su gerektiriyor (Burley 4, ayrıca bkz. watercalculator.org).

Ekonomik faaliyetimiz nedeniyle, 1980'lerden bu yana dünyanın yıllık yenilenme kapasitesini aştık. 2017'de Dünya Limit Aşım Günü 1 Ağustos 2017'de gerçekleşti. Ne yazık ki tüketim ekonomisinin gitgide kök salması sonucunda sonraki yıllarda bu aşım daha da geriye gitti. 2018'te 3 gün daha da kötüleşerek

28 Temmuz'da, 2019'da ise 29 Temmuz'da gerçekleşen Dünya Limit Aşım Günü, 2020'de özellikle ilk 6 ayda COVID-19 nedeniyle dünya genelinde gerçekleşen kapanmaların etkisiyle 22 Ağustos'a ilerleyerek nispeten iyileşti ("Past Earth Overshoot Days"). Ancak, pandemi nedeniyle yaşanan kapanmaların sona ermesinin ardından maalesef yeniden kötüleşerek 2021'de 30 Temmuz'a ulaştı. 2022 yılında ise Dünya Limit Aşım Günü 28 Temmuz'da gerçekleşti ("Past Earth Overshoot Days"). Dünya Limit Aşım Günü konusunda en güncel verilere <https://www.overshootday.org/newsroom/past-earth-overshoot-days/> adresinden ulaşabilirsiniz. Pandeminin ekonomiyi durdurmasıyla Dünya varlıkları tüketiminin azaldığını görüyoruz. Bu azalma, mevcut tüketim ekonomisi ile gezegenin yaşanmaz hâle gelişindeki bağlantıyı açıkça gösteriyor.

Tüketimin Toplumsal Bedeli

İnsanlık açısından işler bir hayli karışık. Sürekli bir kriz hâli var. Örneğin, Amerika'da başlayıp dünyaya yayılan yüksek riskli kredi krizi, 2018 ve 2021'de Türkiye'de yaşanan ve devam eden mali kriz, Yunanistan borç krizi ve çok yakın zamanda gıda, ilaç ve yakıt kıtlığına neden olan Sri Lanka'daki ekonomik kriz... Bu ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki ekonomik çalkantıların nedeni kendini bir devridaim makinesi zanneden tüketim ekonomisi.

Tüketim ekonomisi, sürdürülemezliğinin yanı sıra büyüme ve kâr maksimizasyonuna olan odağıyla toplumsal adaletsizliği ateşliyor. Üretim maliyetini azaltma baskısı; sosyal "damping", köle veya çocuk işçiliği, insanlık dışı çalışma şartlarına sebep oluyor. Örneğin, giyim sektöründe şirketler her yeni trende ayak uydurup hızlı ve kitlesel üretim yapabilmek bunu da olabildiğince kârlı bir şekilde sağlayabilmek için işçilerini uygun olmayan koşullarda ve adil olmayan maaşlarla çalıştırmakta. Tekstil sektöründe iş güvenliğinin kâr için göz ardı edilmesi ise 2013'te Bangladeş'te 1134 işçinin ölümüne sebep olan iş "kazası"nda kendini en güçlü hâliyle gösterdi (Prentice 5).

Benzer şekilde, dünyadaki servetin sadece birkaç kişinin elinde toplanması da mevcut ekonomik sistemde varlığın adil bir biçimde dağılmadığının kanıtıdır. 2021 Credit Suisse Küresel Servet Raporu'na göre dünyanın en zengin, 1 milyon ABD dolarından fazla serveti olan kişilerin yüzde biri, dünyanın servetinin %45,8'ine sahip (17). Öte yandan, 10.000 ABD dolarından fazla servete sahip olan Dünya nüfusunun %55'i dünyadaki servetin sadece %1,3'üne sahip (Credit Suisse Research Institute 17).

Servet ve gelir eşitsizliği, Covid-19 salgını ile daha da belirginleşti. Temel ihtiyaçların çok pahalılaştığı pandemi döneminde zenginler daha da zenginleşirken, yaşamlarını devam ettirmekte güçlük çeken milyonlarca kişi aşırı yoksulluk sınırına düştü (Oxfam, "Profiting"). "Profiting from Pain" ("Acıdan Kâr Elde Etmek") isimli Oxfam araştırma sonuçlarına göre pandemi sırasında, özellikle gıda ve enerji sektöründe yatırım yapmış kişiler arasında, her otuz saatte bir kişi olacak şekilde bir hızla, daha önce milyarder olmayan toplam 573 kişi milyarder statüsüne ulaştı (Oxfam, "Pandemic"). Buna karşılık her 33 saatte 1.000.000 kişi aşırı yoksulluk seviyesine düştü (Oxfam, "Profiting" 3). Pandeminin etkisiyle, sadece 2022 yılında 263 milyondan fazla kişinin aşırı yoksulluk sınırına düşmesi beklenirken milyarderlerin serveti COVID-19'un ilk 24 ayında 23 yılın toplamından daha fazla arttı (Oxfam, "Profiting" 3). 2020 yılında dünya milyarderlerinin serveti küresel GSYİH'nin %4,4'ü iken, üç kattan fazla artarak küresel GSYİH'nin %13,9'una eşdeğer seviyeye yükseldi (Oxfam, "Profiting" 4).

Bir başka çarpıcı istatistiğe göre, dünyanın en zengin 10 kişisi, dünyadaki servet dağılımının en altında yer alan 3,1 milyar insandan daha fazla servete sahip (Oxfam, "Profiting" 4). Ayrıca, yine aynı raporda yer alan verilere göre, 1995'ten bu yana, dünya varlık piramidinin en tepesinde yer alan %1'lik nüfus, varlık piramidinin en alt bölümünde yer alan %50 nüfustan yaklaşık 20 kat daha fazla varlığını artırdı (Oxfam, "Inequality" 7). Oxfam'ın hazırladığı bir başka araştırma raporuna göre, varlık eşitsizliği nedeniyle her 4 saniyede en az bir kişi ölüyor (Oxfam, "Inequality" 7). Oxfam'ın "öldüren eşitsizlik" olarak nitelendirdiği zen-

ginler ve yoksullar arasında ciddi boyutlara ulaşan bu eşitsizlik, insanlık olarak bizleri bir arada tutan bağları kıran, bölücü, adaletsiz ve milyonları ölüme mahkum eden bir unsur olarak karşımıza çıkıyor (Oxfam, "Inequality").

Ayrıca, Oxfam'ın araştırması pandemi döneminde tekellerin yaygın olduğu enerji, gıda ve ilaç sektörlerindeki şirketlerin rekor düzeyde yüksek kârlar elde ettiğini ancak işçi ücretlerinin neredeyse hiç değişmediğini gösteriyor (Oxfam, "Profiting" 6-8). Elde edilen bulgu, şirketlerin işçilerini temel gereksinimlerdeki fiyat artışlarıyla karşı karşıya bıraktığını da ortaya koyuyor. Bucher'a göre: "Bu artan zenginlik ve artan yoksulluk aynı madalyonun iki yüzü, ekonomik sistemimizin tam olarak zengin ve güçlülerin tasarladığı şekilde işlediğinin kanıtı." (Oxfam, "Pandemic"). Kâr maksimizasyonunu hedefleyen tüketim ekonomisi dinamiklerinin yarattığı bu sonuç, milyonlarca insanın fakirleşmesine ve hatta açlıktan ölümüne neden olmakta.

Küresel servet dağılımındaki büyük uçurum, tüketim ekonomisinin adaletten uzak ve sosyoekonomik hiyerarşiyi körükleyen sonuçlara neden olduğunun önemli bir kanıtı. Bu nedenle, ekoloji temelli, gezegenin ihtiyaçlarını karşılayan yeni bir ekonomiye ihtiyacımız var. Bu ekonominin insanın ihtiyaçlarını karşılaması için sosyal adalet üzerine kurulması gerekiyor. Kapsayıcı bir ekonomide, mal ve hizmetlerin üretimi, toplumun bütün kesimlerinin beklentilerini karşılamak ve toplumun bütün kesimlerine fırsatlar oluşturmak için en iyi şekilde kullanılır. Bu tür ekonomide rekabet bir zorunluluk olarak değil, toplumun bir hastalığı olarak görülür; karşılıklılık, pekiştirici ve destekleyici döngüler aranır, kazan-kazan senaryoları oluşturulur, kayıplar ya telafi edilir ya da yeniden işlevlendirilir. Doğa bir kaynak olarak değil, bir varlık olarak görülür.

DEĞİŞİM SES VE TALEPLERİ

Rekabet, büyüme, tüketim ve kâr maksimizasyonuna dayalı baskın sosyo-ekonomik paradigmayı değiştirmeden sürdürülebilir bir gelecek mümkün değil. Aradığımız sürdürülebilir gelecek, “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” tanımı çerçevesinde açıklanan ekonomik tanımla sınırlandırılmamalı, bu tanımın ötesine geçmeli. Nesiller arası eşitlik yaklaşımı adildir ancak odağımız kalkınma olmamalıdır. Hem ekonomi hem de ekolojinin aynı “oikos”¹ kökünü paylaştığını düşünürsek dünyayı ekonomiye göre değil, ekolojiye göre şekillendirmeliyiz:

Toplumsal kabullerin ve yasaların ekoloji biliminden yola çıkarak kurgulanması gerekir. Bu nedenle yeni oikos merkezli paradigmada; ekoloji, topluma ve toplumun politikalarına ev sahipliği yapar. Ekoloji, ekonomi ve siyasetin toplumu yönetme sınırlarını belirler. Bu anlamda yeni paradigma ve aradığımız şey, dönüştürücüdür ((Hopwood ve diğ. 38-52) ve “büyük dönüşüm”ü hedefler (Raskin).

Yeni bir ekonomiye yönelik talep zaten mevcut ve bu talep gitikçe artıyor. Gelişmiş ülkelerde organik, yerel olarak üretilen mallar ve yenilenebilir enerji pazarı güçlü ve istikrarlı bir şekilde büyüyor. ABD’de yerel gıda ürünlerinin satışı, 2015’te 8,7 milyar USD iken 2017’de artış göstererek 11,8 milyar USD’ye ulaştı. 2017’deki bu rakam tüm tarım ürünleri satışının %3’üne denk geliyordu. Bu artış tüm ülkenin toplam yiyecek ve içecek satışlarındaki büyümeden daha fazla (Martinez). Amerika Birleşik Devletleri’ndeki çiftçi pazarlarının sayısı, 1994’te 2.000’in biraz altındayken, istikrarlı bir

1 Ekoloji ve ekonomi sözcükleri etimolojik olarak Antik Yunancada “ev ve bahçesi” anlamına gelen “oikos”tan gelir.

şekilde büyüyerek 2021’de 8.600’ü aştı (Farmers Market Coalition).

2010 istatistiklerine göre, organik tarım sektöründe 1,6 milyon sertifikalı üretici ve 37 milyon hektar tarım arazisi vardı. Hiçbir verisi olmayan sertifikasız üreticilerin ise bu rakamdan kat kat fazla olduğu tahmin edilmekte (Dittrich). 2016 yılında organik tarımda toplam sertifikalı arazi 57,8 milyon hektara ulaştı (Willer ve Lernaud 14). 2019 yılında, organik tarım için kullanılan alan 107,4 milyon hektar oldu (Willer ve Lernaud 22). Yani dünya tarım arazilerinin %1,5’i organik tarım için kullanılıyor (Willer ve Lernaud. 41). 2003 yılında dünya genelinde 25 milyar USD değerinde organik ürün satışı gerçekleştirildi. Bu rakam 2008 yılında 50,9 USD, 2016 yılında ise 90 milyar USD yükseldi (Willer ve Lernaud 26). 2019’da küresel organik gıda satışları toplamı 106 milyar Euro’yu aştı (Willer ve Lernaud 22). Yukarıdaki istatistikler organik ürünlere olan talep ve arzın istikrarlı bir şekilde arttığını gösteriyor.

Son 20 yılda yeni bir ekonomik sistem arayışının yerel gıda sistemlerine odaklandığını söyleyebiliriz. COVID-19 salgını ile tedarik ağları çöküp konvansiyonel tarım ürünlerine ulaşım nispeten zorlaşınca, yerel gıda sistemleri daha görünür ve erişilebilir oldu. Bu da ABD’de gıda erişilebilirliği, satın alınabilirliği ve tedarik zincirleri konularında kamu tartışmalarını artırdı. Bunun nedeni yerel ve bölgesel gıda üretiminin daha ulaşılabilir olmasıydı. Mesafelerin kısa olmasının bir sonucu olarak tedarik zincirinin de kısalması, yerel ve bölgesel gıda sistemlerini (LRFS) oluşturdu. Bu sistemler “çevik” ve “bağılantılı” olarak nitelendirilebilir ve büyük ölçüde yerel işletmelerden oluşan bir ekonomiyi gerektirir (Thilmany ve diğ. 87).

Çevre, insan sağlığı ve zararlı ürünler konularındaki bilinç geliyor. İnsanlar yerel, organik ve adil ticaret ile üretilen ürünler satın almaya çalışıyor. Örneğin, Almanya’da yaş grubundan bağımsız olarak insanların %84’ü aldığı ürünün adil olup olmadığını, %82’si çevre dostu üretilip üretilmediğini, %81’i genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) olmadan üretilip üretilmediğini sorguluyor ve insanların %79’u devlet tarafından zorunlu kılınan bir hayvan refahı etiketi istiyor (BMEL 12).

Sadece gıdada değil, enerji sektöründe de hızlı bir dönüşüm yaşanıyor. Avrupa Birliği, 2020 yılına kadar enerji ihtiyacının %20’sini, 2050 yılına kadar %50’sini yenilenebilir enerji kaynaklarından

karşılamayı hedeflemiştir (Ntanos ve diğ. 1), yenilenebilir enerji yatırımının, Avrupa’da artan gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) büyümesi ve işgücü ile ilişkili olduğunu belirtiyor. Dünya genelinde yenilenebilir enerji ve yakıtlara yapılan yıllık yatırım 2016’da 274 milyar USD, 2017 yılında ise 279,8 milyar USD’ye ulaştı (REN21, “Renewables 2018” 19). Fotovoltaik olarak güneş enerjisi 2017’de ise bir önceki yıla kıyasla %30 büyüyerek 402 GW’a ulaşırken (REN21, “Renewables 2018” 19), 2021’de 2020’ye göre %23 büyüyerek 942 GW’a ulaştı (REN21, “Renewables 2022” 50). AB’de yenilenebilir enerjinin payı 2018’de %18,0’a yükseldi. AB’ye üye 12 ülke 2020 hedeflerine eşit veya bu oranın üzerinde bir payla ulaştı (Eurostat, “Renewable Energy in the EU” 1). 2020 yılında ise AB’de yenilenebilir enerjinin payı %22,1’e yükseldi ve AB’ye üye 29 ülke 2020 hedeflerine eşit veya bu oranın üzerinde bir payla ulaştı (Eurostat, “Renewable Energy Statistics”).

Ekolojik olarak bilinçli tüketici davranışına geçiş elbette sadece Batı veya Kuzey ile sınırlı değil. Sorumlu tüketici davranışlarını inceleyen araştırmalardan biri Hintli tüketicilerin satın alma davranışlarında ekolojik olarak giderek daha fazla duyarlı olduklarını gösterdi (Taufique ve Vaithianathan).

Doğal olana bir dönüş var. Ancak, ekolojik ve sosyal ilkelere göre yaşamak, ürün ve üretici bulmak ve bulduklarımıza güvenmek hâlâ zor ve karmaşık. Talep tarafında “bilinçli tüketiciler” ve arz tarafı “bilinçli üreticiler” büyük ölçüde örgütlenmemiş durumda. Bu iki taraf da piyasadaki rekabeti bir norm olarak kabul ediyor ve “rekabet bizim için iyidir” paradigması dışında düşünemiyor. Sonuç olarak, insanların çoğu çevre sorunlarıyla yüzleşmeye sıra geldiğinde kendisini çaresiz hissedebiliyor.

Şu anda 19 ila 35 yaşları arasındaki yeni nesil- ki bunlar dünya nüfusunun %27’sini veya yaklaşık 2 milyar insanı oluşturuyor- tüketici harcamalarının büyümesi, çalışanların tedariki ve genel ekonomik beklentiler için hızla dünyanın en önemli kuşağı hâline geliyor. İş birlikçi bir ekonomiyi yönlendirmede önceki nesillerden farklılar. Kitle fonlaması ve P2P (denkler arası işlemler) gibi yeni modelleri benimseme veya en azından deneme açısından öncüler. Anketler, Y kuşağının %36’sının çevre dostu ürünler satın almaya istekli olduğunu (Rogers) ve çevreye daha duyarlı bir iş yeri talep ettiğini gösteriyor (Guevarra). Genç neslin, iletişim ve bilgi alışve-

rişinde teknolojiyi sınırsız kullanma yeteneğine sahip olduğundan, çevresel konularda diğer gruplara göre daha aktif olduğunu ve önemli ölçüde daha fazla ekolojik ürün tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Gençlerin içinde oldukları sosyal ağlar, onların algılarına hükmetme eğiliminde. Bu, onların duygusal tepkilerini güçlendiriyor ve ekolojik bilgilerini pekiştiriyor, bu nedenle gençler, önemli ölçüde daha yeşil niyetlere sahip (Kachanapibul ve diğ.). Değişim gerçekleşiyor ve bu değişim gezegen ve ait oldukları toplulukların sağlığı için daha iyi bir şekilde “tüketmek” isteyen insanlar ve özellikle de gençler tarafından yönlendiriliyor. Yani, tabandan gelen yeni bir ekonomi talebini görüyoruz.

Anketler, Y kuşağının %36’sının çevre dostu ürünler satın almaya istekli olduğunu (Rogers) ve çevreye daha duyarlı bir iş yeri talep ettiğini gösteriyor (Guevarra). Y kuşağının yanında Z kuşağı da çevre ile ilgili problemlere ilişkin ciddi ve artan endişeler taşımakta. Bu durum 2021 Pew Research raporunca da doğrulanmakta (Pew Research Center). Ayrıca, First Insight 2019 raporuna göre “Z kuşağı müşterilerinin büyük çoğunluğu, sürdürülebilir markaları satın almayı tercih ediyor. Sürdürülebilir ürünlere yüzde 10 veya daha fazla harcamaya en istekli olanlar da onlar.” (First Insight). Y kuşağında olduğu gibi Z kuşağı da değerlere, kişisel, sosyal ve çevresel ilkelere dayalı satın alma kararları verme olasılığı en yüksek olan grup. Onlar, ileri dönüşümlü ürünleri satın almayı seviyor; hediyeleşirken sürdürülebilir olanları satın almaları ve sürdürülebilir olmayanları iade etmeleri de muhtemel.

Bir topluluğun davranışlarını o topluluğu kuşaklara ayırarak basitleştirmek, haklı olarak eleştiriliyor. Aslında, First Insight anketi şunu da ortaya koydu: Tüm nesillerde yeniden-ticaret yani ikinci el piyasası veya yukarı dönüştürülmüş ürünlerin popülaritesi artıyor (First Insight). Tüm nesiller perakendecilerin ve markaların daha sürdürülebilir olmasını bekliyor. Şu da açıkça görülüyor ki genç insanlar, iletişim kurmak ve bilgi alışverişinde bulunmak için teknolojiyi sınırsız bir biçimde kullanma yetenekleri nedeniyle, belirgin biçimde daha fazla yeşil niyete sahipler. Ekolojik ürünleri daha fazla seçiyorlar ve çevre ile ilgili konularda diğer gruplardan daha aktifler.

DÜZELTME VE DEĞİŞİM GAYRETLERİ

Dünya'nın bizi sırtından atmasının gün geçtikçe daha da yaklaştığını gören kişi ve kurumlar bu duruma bir çözüm bulmak için kollarını sıvadı. Detaylı kanunlar kondu, uluslararası sözleşmeler yapıldı; karbondioksit emisyonu "cap-and-trade" (CO₂ salımı üst sınırı ve ticareti) gibi politikalarla kontrol altına alınmaya çalışıldı; yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapıldı ve benzer birçok adım atıldı... Tabii ki artan değişim taleplerinin bu gelişmelerde önemli bir hızlandırıcı olduğunu belirtmemiz gerekiyor.

Bütün bu yapılanların yanında ses getirmiş birkaç çözüm gayretini beraber kitabın devamında detaylı bir şekilde inceleyeceğiz. Bu gayretler konu ve duruma bakış anlamında birbirlerinden belli noktalarda farklılık gösteriyor. Örneğin, bahse-deceğimiz ilk üç çözümde (teknolojik çözüm arayışı, kurumsal sosyal sorumluluk ve kirleten öder ilkesi) içinde bulunduğumuz ekonomik sistemin içerisinde düşünürken sonraki yedi çözüm önerisi ise mevcut sistemi sorgular nitelikte.

Teknolojik Çözüm Arayışı

Gündelik yaşamda teknolojik gelişmelerin yarattığı kolaylıklar (çamaşır makineleri, elektrikli süpürgeler, arabalar vb.) insanlığın yarattığı iklim ve biyolojik çeşitlilik krizini de benzer teknolojik gelişmelerle çözebileceğimiz yanılgısını oluşturuyor. Teknolojik iyimserler gerçekten de tüm bu sorunların insan

yaratıcılığı, bilim ve teknoloji ile çözülebileceğine inanmamızı isteyebilir. Ancak bu tür bir kibreye güvenmenin bize daha fazla sorun getirdiğini zaten kanıtladık. Bunun için midelerinde 29 kg plastikten ölen balinalar veya uzak adalarda içlerinden plastik fışkıran ölü albatros ve hatta insan uğramayan derin ormanlarda yedikleri plastikten ölen memelilere bakabiliriz. Ya Batı ve Doğu Pasifik Okyanusu'nda dev plastik çöp adalara, Karayip Denizi'nde yüzen 19'a 5 km'lik bir plastik adaya, son olarak insanın kanı ve idrarındaki mikroplastiklere ne demeli? Çernobil, Fukushima, DDT ve diğer kalıcı organik kirleticiler ve son zamanlarda arıları öldüren neonikotinoid ve kansere neden olan glifosat krizleri. Plastik, DDT, glifosat, neonikotinoidler... bu teknolojiler sorunlarımıza çözüm oldu mu?

Benzer şekilde, sosyal ve ekonomik boyutlara sahip bir teknolojik çözüm olan "yeşil büyüme" önerilmekte. Fakat "yeşil büyüme" öncelikle büyük ölçekli teknolojik çözümlere odaklandığı, siyasete ve insan haklarına çok az önem verdiği, sosyal aktörleri tanımadığı için eleştiriliyor (Fatheuer ve diğ.). Örneğin, bugün Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde, kobalt madenlerinde korkunç koşullarda çalışan 10.000'den fazla çocuk, elektrikli otomobil ve elektronik pil sektörüne çalışmakta (Walt).

Bu örneklerden görebileceğimiz gibi teknolojik gelişme ve "yeşil büyüme" insanlığın geleceğindeki yıkımı engellemeyecek. Elbette teknolojik gelişmeler insanın yarattığı ekolojik zararı hafifletme çabalarında yardımcı olabilir (daha az yerel ve yenilenebilir enerji kullanan makineler, güneş panellerinin optimizasyonu üstündeki çalışmalar vb.) fakat içinde bulunduğumuz krizin bir teknolojik gelişme ile hemen çözülmesini beklemek pek gerçekçi değil. Bizi ne güneş panelleri ne de rüzgâr türbinleri kurtaracak... Teknolojik gelişme kendiliğinden bir çözüm değil, ancak toplumsal dönüşümde bir yardımcı etken olabilir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) kavramı ilk kez 1930'ların başında ortaya çıktı. Hayırseverliğin KSS'nin 19. yüzyıldan ön-

ceki daha eski bir versiyonu olduğu da iddia edilebilir (Carroll 19-46). 1900'lerden önce şirket bağışları, hissedarların varlıklarını ya da paralarını onların onayı olmadan çarçur etmek olarak algılanıyordu (Carroll 19-46). 1883'te Büyük Britanya'da West Cork Demiryolu Şirketi örneğinde, şirket işten çıkardığı çalışanlarına tazminat vermek istedi. Lord Justice Byron, Yönetim Kurulu'nun işinin hayır işleri için değil şirketin menfaatleri için para harcamak olduğuna karar verdi ve tazminatlar ödenmedi (Carroll). 1930'lardan itibaren ise şirketler, sosyal sorumlulukları olan kurumlar olarak kabul edildi (Carroll). Örneğin, 1939'da M. Clark, *Social Control of Business*'ı (İşletmenin Sosyal Kontrolü), 1940'ta ise Theodore Krepp, *Measurement of the Social Performance of Business*'ı (İşletmenin Sosyal Performansının Ölçülmesi) yazdı (Carroll).

Patrick Murphy'ye göre KSS'nin dört dönemi bulunur (Carroll 19-46):

1. Hayırseverlik Dönemi: Çoğunlukla hayır kurumlarına bağış yapan şirketler (1950'lerden önce)
2. Farkındalık Dönemi: Genel kurumsal sorumluluğun daha fazla tanınması ve toplum meselelerine katılım (1953 – 1967)
3. Sorun Dönemi: Irk ayrımcılığı, çevre kirliliği gibi konulara odaklanan şirketler (1968-1973)
4. Duyarlılık Dönemi: Şirketler kurumsal etkilerinin incelenmesi, yönetim kurullarının değiştirilmesi, sosyal performansların açıklanması gibi yöntemlerle KSS'yi ele almak için adımlar atmaya başlar (1974 –1978, bugüne kadar)

Bugün, şirketler KSS'ye her zamankinden daha fazla önem veriyor. Örneğin, dünyanın en büyük varlık yönetim şirketlerinden biri olan Blackrock, iklim değişikliği yatırım stratejisinin önemli bir parçası olacağını söyledi. Bu çerçevede artık gelirinin %25'inden fazlasını kömür ile elde eden şirketlere yatırım yapmayacak. Goldman Sachs, şirketin önümüzdeki 10 yıl içinde sürdürülebilir finans alanına 750 milyar dolar harcayacağını duyurdu. Ortaya çıkan "Sürdürülebilir Finans" kavramı da artık karar verirken çevre, toplum ve yönetişimi (ESG) gözetiyor (European Commission, "Overview").

Bu gerçekler kulağa ne kadar iyi gelse de ortada birkaç soru var: Firmaların bu hayırsever davranışlarının samimiyetinden nasıl emin olabiliriz? Ya yukarıda bahsettiğimiz örneklerdeki gibi KSS, halkla ilişkiler alanında fayda sağlaması ve yatırımcılar için şirketi daha çekici hâle getirmesi için uygulanıyorsa? Ya da daha kötüsü, KSS haksızlıkları örtbas etmenin yüzeysel telafi yolu olarak kullanılıyorsa?

Havayı kirleten ve ardından akciğer hastalıklarına yardım eden bir kömür şirketi hayal edin. Böyle ikiyüzlölük şirketler arasında yaygın ancak bazen manipölasyonla veya üzeri örtölerek görünmez hâle getiriliyor. KSS, şirketlerin topluma fayda sağlaması için etkili bir yol değıl. Aksine, şirketler tarafından suistimal edilmeye son derece açık.

Sonuç olarak, KSS topluma uzun bir süre hizmet etti. Ancak şimdi bazı şirketler tarafından suistimal ediliyor, yeşil aklama ve diğerk farklı aklama yöntemleri için kullanılıyor. KSS'nin samimi mi yoksa manipölatif mi olduğunu sorgulamamız gerekliliğı, KSS'nin yanında daha farklı bir çözümün şart olduğunu bir göstergesi. Pek çok insan KSS'nin sinik bir şekilde var olmasının nedeninin kârlılık olduğunu söyler, sinizme gerek yok çünkü günümüzde KSS kârlı olmasaydı bu şirketler var olamazdı. Benzer şekilde, bizim bakış açımıza göre eğer bir şirket insanlara ya da gezegene fayda sağlamıyorsa kârlı veya değıl, var olmamalı.

Kirleten Öder İlkesi

Bir diğerk çevre reform hareketi de Kirleten Öder İlkesi. 1992 Rio Bildirgesi'nin ana ilkelerinden biri, kirliliğe sebep olanların bedelini ödemesi gerekliliğıydi. Ödenen bu bedelin çevreye verilen ve çevre kirliliğı ile insan sağlığına verilen zararı önlemesi veya azaltması bekleniyordu. Doğrusu, bu ilke özünde bir çevre ekonomisi politika aracı.

Kirleten öder ilkesinin ilk ortaya çıkışı OECD tarafından önerildiğı 1972 yılına kadar uzanıyor. Daha sonra 1974 yılında ilke OECD tarafından yeniden onaylandı (European Commission, "The Polluter" 3). Avrupa Birliğı OECD'nin önerisini dikkate

aldı ve bu politika aracını Çevresel Eylem Programı'na (Environmental Action Program; 1973-1976) ve 1987'de Avrupa Toplulukları Anlaşması Madde 191(2)'ye (Treaty of the European Communities Article 191(2)) dâhil etti (European Commission, "The Polluter" 3).

1992 yılında BM Çevre ve Kalkınma Bildirgesi'nde 16 ilke belirlendi (European Commission, "The Polluter" 5). 1992 Rio Bildirgesi'nde Kirleten Öder İlkesi, kirlilik önleme ve kontrol önlemleri arasında tanımlandı. Bugün, daha kapsamlı bir şekilde, neden olunan zarardan sorumlu tutulma olarak kabul ediliyor. Başka bir deyişle, çevreye zarar verilirse, kirleten, zarara ilişkin masrafları ödemekle yükümlü. Günümüzde, üretici sorumluluğu anlayışı da daha geniş kapsamlı. Çevre kirliliği kontrolü artık sadece kaynağında kontrol anlamına gelmiyor. Ürünün tüm yaşam döngüsü boyunca yarattığı etkiyi kapsayacak şekilde genişletildi (European Commission, "The Polluter" 5).

Kirleten öder, kirleticiye bedel ödeterek, bedelin kirletmenin getirdiği faydadan fazla olması hâlinde, kirletici şirketin neden olduğu kirliliği azaltacağını varsayıyor. Kirletene bedel ödeterek çevreyi kirletmenin işletme için daha riskli olması amaçlanıyor. Aksi takdirde şirketin ihtiyati tedbirler için ödeme yapması gerekecek. Çevresel bir hasar meydana geldiğinde kirleten de bunun bedelini ödemek zorunda olacak.

Kirleticinin sorumlu olduğu kirlilik mevcut olanların yanı sıra, çevre kirliliği henüz oluşmamış olsa da risk oluşturanları da kapsar. Örneğin, 2008 yılındaki Erika kazası davasında, Avrupa Adalet Divanı hidrokarbon üreticisinin denizde meydana gelen hasardan sorumlu olduğuna karar verdi. Öte yandan, ürünün kullanıcısı, kirliliğin bedelini ürün fiyatlarına yansıyan yükseliş ile dolaylı olarak ödedi (European Commission, "The Polluter" 10). Hindistan, Tayvan, Malezya, Şili, Güney Afrika gibi bazı ülkeler, mağdurların zararlarının tazmin edilmesinden hükümeti sorumlu tutuyor. Kirliliğe sebep olan, daha sonra hükümete parayı geri ödüyor (Luppi ve diğ.).

Kirleten öder ilkesini uygulamak için üç tür araç var (European Commission, "The Polluter" 16).

1. *Komuta ve kontrol yasası*: lisans verme, yasaklar, emisyon sınırı değerleri vb.
2. *Piyasaya dayalı araçlar*: vergiler, yükümlülük kuralları, sübvansiyonlar vb.
3. *Esnek hukuk*: çevre yönetim sistemleri (ISO 1401), gönüllü anlaşmalar, etiketleme vb.

Kirleten öder ilkesi, çevresel zararı en aza indirmeye çalışan güçlü bir mekanizma olmasına rağmen, uygulanmasında bazı dezavantajlar bulundurmaktadır. Birincisi, ürünün fiyatına yansıyan çevre kirliliği maliyetleri aracılığıyla maliyeti kullanıcının üstlenmesi haksızlığı. Bu şekilde ekonomik yükü, şirketlerin fiyatlarına yansıttığı ekstra ücretler aracılığıyla üretici yerine tüketici öder ve kullanıcı öder ilkesi etkisiz olur. Şirketler çevreyi önemli ölçüde ekonomik yansıma olmadan kirletebilir. Bu şekilde caydırıcılığın azalmasıyla da şirketler çevreye zararlı eylemleriyle dünyaya zarar vermeye devam ediyor.

Ayrıca, mahkeme kararı çevre kirliliğinin olduğu zamandan sonra verilir. Yargıdaki gecikme, verilen hasarın yansımalarının etkisini kaybetmesi nedeniyle de kirleten öder ilkesini zayıflatır. Bu da yine şirketlerin çevreye zararlı eylemlerini engellemeye yeterli olmadığını gösterir.

Ek olarak, güçlü yasal kurumların olmadığı yerlerde, şirketler için kirleten öder ilkesinin oluşturduğu bir caydırıcılık oluşmuyor. Bu da şirketlerin yasaların daha gevşek olduğu bölgelere taşınmasına neden oluyor. Demek ki kirleten öder ilkesi şirketlerin doğaya zarar vermesini önlemek yerine sadece verilen zararın konumunu değiştiriyor.

Uygulanmasındaki problemlerin yanı sıra kirleten öder ilkesi ekolojik zararı takas edilebilecek ve üzerine fiyat etiketi konulabilecek bir varlık olarak metalaştırdığı için de sorun teşkil ediyor. İnsanlığın bu gezegenle uyumlu bir varoluşa evrilmesinde gereken en önemli paradigmatik değişikliklerden biri de ekolojik sistemlerin bir meta yerine bizim gibi haklara sahip bir varlık olarak görülmesi.

Değer Bazlı Yaklaşım - Paydaşlar İçin Değer Yaratma

Milton Friedman'ın hissedar teorisine göre, kapitalist bir ekonomide, şirketler sürekli kâr ve büyüme sağlayarak hissedarları için değerlerini maksimize etmelidir (Ferrero ve diğ.). Bu teoriye göre, şirketin tek sosyal sorumluluğu kârını artırmaktır. Bu yöntem "hissedar iş modeli" olarak bilinir (Ferrero ve diğ.). Bu hissedar teorisi uzun seneler iş dünyasında kabul gördü. Hatta, ne yazık ki, hâlâ böyle düşünenler bile var...

Ancak son yıllarda, iş dünyasında hissedarlar için değil, daha geniş kapsamlı olan paydaşlar için fayda yaratma fikri ortaya çıktı. Edward Freeman'ın paydaş teorisine göre bir şirketin paydaşları, o şirketten etkilenen herkeştir-müşteriler, çalışanlar, hissedarlar, tedarikçiler, çevre grupları, yerel topluluklar, vb. (Freeman). *Strategic Management: A stakeholder approach* (Stratejik Yönetim: Paydaş yaklaşımı) başlıklı makalesinde Freeman, paydaşları bir organizasyonun amacına ulaşmasını etkileyen veya bundan etkilenenler olarak tanımlar (Freeman). Bu teoriye göre kurumsal çevre, tüm paydaşların şirketin uzun dönemdeki başarısı ve sürdürülebilirliğinden tatmin olduğu bir ekosistemdir.

Son 30 yılda paydaş değeri yaratma konusunda kapsamlı akademik çalışmalar yapıldı. *Reviewing the Stakeholder Value Creation Literature: Towards a Sustainability Approach* (Paydaş Değer Yaratımı Literatürüne Bakış:Sürdürülebilirlik Yaklaşımı) başlıklı makalede Tapaninaho ve Kujala, paydaş değerleri üzerine son 30 yılda yazılmış makaleler hakkında kapsamlı bir araştırma incelemesi yaptı. Bu akademik çalışmaların çoğu, "ekonomik değerli bakış açısı" yerine "çokdeğerli bakış açısı"nı inceliyor (Tapaninaho ve Kujala). Öte yandan, "şirket odaklı bakış açısı" ve "paydaş yönelimi" konularına odaklanan çalışmaların sayısı arasında büyük bir fark yok (Tapaninaho ve Kujala). Tapaninaho ve Kujala gelecekteki araştırmaların aşağıda belirtilen konulara odaklanmasını öneriyor:

"Sürdürülebilirlik açısından gelecekteki araştırmalar paydaş ilişkileri ve iş birliğinin dinamik, sistemik ve çok düzeyli doğasını göz önünde

bulundurmalıdır. Değer ve değer yaratmanın çok yönlü anlayışının yanı sıra paydaşların ve onların ihtiyaçlarının daha geniş bir şekilde anlaşılması, gelecekteki araştırmalara dâhil edilmelidir. Son olarak sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir işin normatif özünü kavramsallaştırmanın yanı sıra sürdürülebilirlik açısından işin amacını ve rolünü detaylandırmak gelecekteki araştırmalar için ilgi çekici odak alanlarıdır” (3).

Ek olarak, ekonomik değerın yanına diğerk değer türlerini katarak farklı bakış açlarına ulaşmayı kolaylaştırmak için değerk kavramını genişletmenin, üzerinde durulması gereken en önemli konu olduğu savunuluyor (Argandoña). *Toward a Relational Stakeholder Theory: Attributes of Value-Creating* (İlişkisel Paydaş Teorisi: Değerk Yaratan Nitelikler) başlıklı makalede, paydaşlar için değerk yaratan ilişkilerin üç kritik özelliğı anlatılıyor: *ortak çıkarlar, birlikte çalışma yetisi ve güven* (Kujala ve diğ. 13-15). Bu nitelikler paydaşların nitelikleri değıl, paydaşlar ve şirket arasındaki ilişkinin unsurları veya özellikleridir (Kujala ve diğ. 13-15). Bu yöntem, kâr merkezli hissedar sistemden farklı olarak paydaş sistemi olarak yorumlanabilir. Bu sistemde, dâhil olan ve şirketlerin eylemlerinden etkilenen herkes, konu hakkında bilgi sahibidir. Paydaşlar ve şirket arasındaki ilişki güçlendirilerek ekosistemdeki tüm organizmalar ve varlıklar için değerk, en uygun ve etkili şekilde kullanılır.

Bu yaklaşım, günümüz sorunlarının çözümü için büyük bir potansiyele sahip ancak henüz yasalaşmadığı ya da zorunluluk hâline getirilmediğı için yaygın bir uygulaması bulunmamakta.

Küçölme (Degrowth)

Devrim niteliğinde reformist, kendi kendini oluşturan bir hareket olan küçölme, ilk kez André Gorz’un 1972’de *décroissance* (Fransızca küçölme) terimini kullanması ile gündeme geldi. Gorz, “Dünyanın dengesi için, maddi üretimin büyümeme, hatta küçölmesinin, gerekliliğı ve bu durumun kapitalist sistemle uyumlu olup olmadığı sorularıyla küçölme konusunda bir tartışma başlattı (D’Alisa ve diğ. 28). Gorz ayrıca ekolojik ekonomi ve biyoekonominin entelektüel öncüsü olarak anılan Nicholas Georgescu-Roegen’in 1971 yılında yayınlanan *Entropy*

Law and the Economic Process (Entropi Yasası ve Ekonomik Süreç) çalışmasından ilham aldı (D'Alisa ve diğ. 28).

Küçülme hareketinin ikinci dalgası 21. yüzyılın başlarında Fransa'da başladı. 2002 yılında küçülme konulu ilk uluslararası konferans "*Défaire le développement, refaire le monde,*" (büyümeyi geri al, dünyayı yeniden yarat) Paris'te Lyon küçülme hareketi aktivistlerinden ve akademik dünyadan 800 kişinin katılımıyla gerçekleşti (D'Alisa ve diğ. 29). O zamandan beri, küçülme üzerine yapılan araştırmaların sayısı oldukça arttı ve küçülme, üniversitelerde öğretilen bir konu hâline geldi (D'Alisa ve diğ. 29).

Demaria ve arkadaşlarına göre (210), küçülme ekonomik bir kavramdan daha fazlasıdır:

"Barınma, şehir planlama, finansal konular, alternatif para sistemleri, agroekoloji ve gıda sistemleri, uluslararası ticaret, iklim adaleti, çocukların eğitimi, içişler, değerli istihdam, kooperatifler, ulaşım ve alternatif enerji sistemleri konularına odaklanan heterojen bir grubu bir araya getiriyor. Küçülmenin tüm bu alanları bağlayıcı bir unsur olarak destekleyip pekiştireceğini savunuyoruz (yani ağların ağı için bir platform)."

Hükümetler, küçülmenin olumsuz ekonomik ve politik sonuçlarından kaçınmak için küçülme yerine sürdürülebilir büyümeye odaklanmayı tercih ettiler. Ancak dünyadaki kaynakların sınırlı olmasından dolayı "sürdürülebilir büyüme"nin de bir sınırı var. Demek oluyor ki "sürdürülebilir büyüme" aslında kendi kendisiyle çelişen bir kavram.

Bunu gören araştırmacılar küçülmenin etkisini simüle eden ekolojik-ekonomik modeller geliştirmek için çalışmaya devam etmekte. Örneğin, Peter A. Victor, *Managing Without Growth: Slower by Design, Not Disaster* (Büyüme Olmadan Yönetme: Tasarım ile Daha Yavaş, Felaket Değil) adlı kitabında böyle bir küçülme modelini analiz etti (Kallis ve diğ. 299). Araştırmacılar küçülme stratejisinin, bazı ekonomistler ve politikacılar tarafından ütopya olarak görülmesine rağmen, bu modeller sonucunda iyi planlanmış bir geçiş yapıp dünyamızdaki mevcut sürdürülebilirlik sorunlarına iyi bir çözüm olabileceğini düşünüyor (Kallis ve diğ.).

Küçülme kendini “herkes için iyi bir yaşam için çabalamak” olarak tanımlar ve bunun bileşenlerinin de yavaşlama, zaman refahı ve şenlik olduğunu belirtir (Kallis ve diğ. 297). Küçülme Küresel Kuzey’de üretim ve tüketimin azaltılması ve tek taraflı Batılı kalkınma paradigmasından kurtulmayı, bununla küresel Güney’de kendi kendini belirleyen bir sosyal örgütlenme yoluna olanak sağlayabilmeyi, gerçek siyasi katılım için demokratik karar almayı, ekolojik sorunları çözmek için tamamen teknolojik değişiklikler ve verimlilikteki gelişmeler yerine sosyal değişimi ve yeterliliğe yönelimi içerir (Demaria ve diğ.).

Ayrıca, ekonomik büyümeyi kaynak kullanımından ayırmanın imkânsızlığına; açık, bağlantılı ve yerel ekonomilerin inşa edilmesi gerektiğine inanır (Kallis ve diğ.).

Successful Non-Growing Companies (Büyümeyen Başarılı Şirketler) başlıklı makalede Liesen, Dietsche ve Gebaue büyümeme politikası ile hareket ettiğini açıklayan 10 başarılı küçük ve orta ölçekli şirketi (KOBİ) inceledi. Küçük bir örneklemede analiz yapmış olsalar da araştırma, büyümeyen başarılı şirketlerin çeşitli özelliklerini gösteriyor:

- Büyümeyen bir şirket stratejisi benimsemek için birçok farklı motivasyon kaynağı olabilir. Örneğin; iş-yaşam dengesi, çevresel ve sosyal motivasyonlar, riskten sakınma, organizasyon yapısı ile ilgili maliyetler.
- Daha “büyük” yerine daha “iyi”ye odaklanırlar.
- Anahtar performans göstergeleri (KPI’lar) ürün kalitesi, süreçlerin verimliliği, çalışma koşulları, ürünlerin sosyal ve çevresel değeri vb. gibi verileri ölçerler.
- Özellikle kaynak verimliliği alanında yeniliğe odaklanırlar ve şirketin toplam çevresel etkilerini azaltmayı hedeflerler.

Burlingham, 2005 yılında yayınlanan *Small Giants: Companies That Choose to Be Great Instead of Big* (Küçük Devler: Büyük Olmak Yerine Harika Olmayı Seçen Şirketler) başlıklı çalışmasında büyümeyen şirketlerin başarılı olması için gereken yedi niteliği belirtir (Liesen ve diğ. 9-10):

- Olağan başarı ölçütlerini sorgulamak

- Dış sermaye almayı reddetmek
- Yerel topluluklara derinden bağlı olmak
- Tedarikçilerle ve müşterilerle yakın ve uzun vadeli ilişkilere sahip olmak
- Özel bir çalışma ortamı yaratmak
- Yenilikçi yönetim yapısına sahip olmak
- Şirketin amacı ile doğru orantılı güçlü kişilik özelliklerine sahip biri tarafından yönetilmek

12 başarılı büyümeyen şirketi analiz eden Burlingham'a göre bu şirketler birincil hedefleri olarak kârlarını maksimize etmeyi benimsemez (Liesen ve diğ. 10). Bunun yerine, yaptıkları işte harika olmayı, çalışmak için harika bir yer yaratmayı, müşterilere mükemmel hizmet sunmayı, tedarikçilerle harika ilişkilere sahip olmayı, içinde yaşadıkları ve çalıştıkları topluluklara büyük katkılar sağlamayı ve hayatlarını devam ettirmek için harika yollar bulmayı hedefler (Liesen ve diğ. 10).

White ve White'ın, 2012 yılında 100 şirket üzerinde yaptığı bir başka araştırmada, büyümeyen şirket sahiplerinin motivasyonlarına ilişkin bulguları şöyle (Liesen ve diğ. 11):

- Riskten kaçınma. Örneğin işi genişletmek için gereken yatırımlarla ilgili alınabilecek risk
- Yaşam tarzının korunması. Örneğin, işi büyültmeye çalışırken daha uzun çalışma saatleri ve aile ile daha az zaman geçirmenin önüne geçmek
- Yasal düzenlemelerden kaçınma. Örneğin, belli büyüklüğe gelen şirketler için geçerli olan yasalar
- Sorumlulukları devretme isteksizliği. Örneğin, karar verme yetkisini devretme isteksizliği

Thomas Roulet ve Joel Bothello, *Harvard Business Review*'da Şubat 2020'de yayınlanan *Why "De-growth" Shouldn't Scare Businesses* (Küçülme, Şirketleri Neden Korkutmamalı?) başlıklı yazılarında, bir firmanın küçülme stratejisini nasıl uygulayabileceğini açıklıyor. Bu makalede Roulet ve Bothello, siyasi ve kurumsal direnişe rağmen, küçülme hareketinin hâlihazırda tüketici ta-

lebinde başladığının altını çiziyor. Küçülme hareketinde lider şirketler üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucu elde ettikleri 3 stratejiyi büyük şirketlerin nasıl uygulayabileceğini şu şekilde açıklıyor (Roulet ve Bothello):

- “Küçülmeyi benimseyen ürün tasarımı”: daha uzun . ömürlü ürünler, modüler veya yerli üretim. Örneğin, hızlı moda ilkelerine aykırı, kaliteli ve dayanıklı sweatshirtler üreten The 30 Year Sweatshirt (30 Yıllık Sweatshirt).
- “Değer zincirinin yeniden konumlandırılması”: Firmalar paydaşlara değer zincirinin belirli aşamalarını devreder. Örneğin Lego kullanılmış ürünlerinin ticareti için piyasa yarattı.
- “Küçülme odaklı standartlar”. Örneğin, Patagonya worn-wear mağazalarında hem kendi ürünleri hem de başka markaların ürünleri için ücretsiz onarım hizmeti sağlıyor. Walmart, Nike ve H&M, Patagonya’nın yarattığı bu trendi takip ederek markadan yardım istedi. Tesla, 2014 elektrikli araç patentlerini geçtiğimiz günlerde sektördeki teknolojik platformu standart hâle getirmek için yayınladı.

İklim ve biyoçeşitlilik krizlerine ilişkin artan endişeler, tüketim alışkanlıklarında değişiklik yaratıyor ve küçülmeyi teşvik ediyor. Şirketler tüketici odaklı küçülmeyi yeni bir fırsat olarak görüp ona uyum sağlayacak. Bu talebe başarılı bir şekilde cevap veren işletmeler, daha çok satış ilkesi yerine müşterilerini tatmin edecek ve çevreyi koruyacak daha iyi ürünler ilkesini benimseyecek. Ancak günümüz koşullarında tüketicilerin fiyat optimizasyonuna bağlı kalması durumunda, şirketler küçülme ve uzun ömürlü ürün üretme pozisyonlarını koruyabilecek mi? Ya da kaç müşteri maddi olarak bu ürünlerin gerekli fiyatlarını karşılayabilecek? Her şirketin küçülme ilkeleri doğrultusunda faaliyet göstermesinin zorunda olduğu bir piyasa ihtiyacı, içinde bulunduğumuz iklim ve biyoçeşitlilik krizi içinde giderek artıyor. Ancak oyun alanı eşit değil ve oyun alanını eşitleyecek hukuki altyapı da mevcut değil.

Dayanışma Ekonomisi

Günümüz şirket yapısına karşı gelen bir diğer kavram da kâr artırma ve büyümeden ziyade, insan ve çevre refahını ön planda tutan dayanışma ekonomisi (Kawano). Miller, dayanışma ekonomisini kâr maksimizasyonu yerine yaşam değerlerine ve birbiriyle bağlantılı, kapsamlı ekonomik yaklaşıma odaklanan bir sistem olarak tanımlıyor. ABD Dayanışma Ekonomisi Ağı'na göre, dayanışma ekonomisinin beş ilkesi vardır (Kawano 4):

- Dayanışma, iş birliği ve karşılıklılık
- Tüm açılardan eşitlik (ırk, etnik köken, milliyet, sınıf ve cinsiyet, vb.)
- Katılımcı demokrasi
- Sürdürülebilirlik
- Çoğulculuk

Dayanışma ekonomisi bağlamında “çoğulculuk” adil ve sürdürülebilir bir dünyaya ulaşmak için birden fazla yöntem olabileceği anlamına gelir. Başarılı bir dayanışma ekonomisinde bu beş ilkenin tümü bulunmalıdır (Kawano 4).

Bugün, mevcut ekonomik teori, çıkarıcı ve rekabetçi olan *Homo economicus*'a dayanır (Kawano 9). Başka bir deyişle, *Homo economicus* topluluk ve çevrenin birlikte iyilik ve refah içinde olmasındansa bireyselcilikle motive edilir. Ancak araştırmalar, insan doğasının *Homo economicus*'taki varsayım kadar basit olmadığını gösteriyor. İnsan doğası hem “dayanışmacı olma” hem de “kendini düşünme” özelliklerine sahip. 2009'da Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Elinor Ostrom'un çalışması; orman, balıkçılık alanları gibi bölgelerin paydaşlar tarafından yönetildiğinde, tek kişiye ya da devlete ait olmasına kıyasla daha iyi performans gösterdiğini söylüyor. Öte yandan Ostrom, kooperatifin ve kolektif sistemlerin güçlükleri yenebilmesi ve uzun ömürlü olabilmesi için, yönetilecek insanların kişisel çıkarlarının da ele alınması gerektiğini vurguluyor (Kawano 11).

Miller, *Solidarity Economics Strategies for Building New Economies From the Bottom-Up and the Inside-Out* (Yeni Ekonomiler İnşa Etmek İçin Dayanışma İktisadi Stratejileri) başlıklı makalesinde

mevcut kapitalist sistemden dayanışma ekonomisine geçişi bir “ekonomik bağımsızlık hareketi” olarak tanımlıyor (15):

“Bu süreç uzmanlarla değil, halkı organize etme çabasıyla başlar. Bu devrim, doğruyu elinde tutan bir öncünün iktidarı ele geçirip herke- se bir ütopya aşılmasıyla gerçekleşmeyecek. Dayanışma ekonomisi, ka- pitalistlerin ve bürokratların dünyasından ayrılmayı sağlayan bir eko- nomik bağımsızlık hareketi. Bağımsızlık ve dayanışmaya sahip yerlerle başlatıp bağımsızlık hareketini tabandan yukarıya, içeriden dışarıya doğru devrimle sağlayacağız.”

Şu anki hayatımızda mevcut olan bazı dayanışma ekonomisi örnekleri şunlar: “işçi kooperatifleri”, “kütüphaneler”, “parklar”, “su çeşmeleri”, “toplum destekli tarım”, “araba paylaşımı”, “arkadaşlar ve aile arasındaki faizsiz krediler”, “topluluk kalkınma kredi birlikleri”, “gönüllü ambulans ekipleri” vb. (Miller 9).

Uting ve diğerlerinin yazdığı *Social and Solidarity Economy: Is There a New Economy in the Making?* (Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi: Dünyada Yeni Bir Ekonomi mi Oluşuyor?) başlıklı makalede sosyal ekonominin boyutuna ilişkin aşağıdaki gibi istatistikler verilir (3):

- Kooperatiflere İlişkin Küresel Sayım’a ait Birleşmiş Millet- ler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı’nın (UN DESA) ilk sonuçlarına göre; küresel olarak 813,5 milyon üyesi, 6,9 milyon çalışanı, 18,8 trilyon dolar varlığı ve 2,4 trilyon dol- lar yıllık brüt geliri olan 761.221 kooperatif bulunur.
- Karşılıklı yarar sağlayan toplumlar, dünya çapında 170 milyon insana sağlık ve sosyal koruma hizmeti sağlar.
- Küresel sertifikalı adil ticaret pazarı 2012’de (Adil Ticaret ABD satışları hariç), 4,8 milyar avroya ulaştı. 70 ülkede 1,3 milyon işçi ve çiftçi bundan faydalandı.
- Avrupa’da bulunan yaklaşık 2 milyon Sosyal ve Dayanış- ma Ekonomisi kuruluşu, 11 milyondan fazla kişiyi, yani tüm şirketlerin %10’unu istihdam ediyor (bu rakam Avru- pa Birliği’ndeki çalışan nüfusun %6’sına eş değer).

Dayanışma ekonomisi sınırlı sorumlu, kâr maksimizasyonu odaklı şirketlere bugünün gerçeklerine uygun bir alternatif sağ-

ladığı için yayılıyor. Ancak, bu sistem finansal teşviklerin sınırlı sorumluluk çevresindeki yatırımları desteklediği, yatırımcıların kolaylıkla büyük kârlar elde ettiği adaletsiz bir ortamda faaliyet gösteriyor. Dayanışma ekonomisi; devletler, piyasa aktörleri, sosyal normlar gibi ekonomideki diğer aktörlerden kaynaklı bazı zorluklar ve sınırlamalarla karşı karşıya. Aynı zamanda altyapı, katılım, üyelerin tercihleri gibi bazı dâhili zorluklar da mevcut. Dayanışma ekonomisinin geleceği, bu zorlukların güçlü, uygun yasal ortam ve kamu politikasının yardımıyla çözülmesine bağlı (Utting ve diğerleri).

Müşterekler Hareketi ve Şirket Eleştirisi

Özelleştirme, şirketler ve hissedarları için kâr maksimizasyonunun ana rakiplerinden biri Müşterekler Hareketi (Commons Movement). “Müşterekler”; yaratılan, değer verilen, farklı şekillerde paylaşılarak insanlar tarafından kullanılan ürünler ve kaynaklar yani aslında gökyüzünün altındaki her şey şeklinde tanımlanır (Euler ve Gauditz). Terim, ilk olarak çiftçilere “Magna Carta” da efendilerinin topraklarına ve ormanlarına erişim hakkı verilmesiyle 1215 yılında İngiltere’de kullanıldı (Aguiton).

Hardin, 1968’de kaleme aldığı *Müştereklerin Trajedisi* (The Tragedy of the Commons) konulu makalesinde, müşterek kaynakların aşırı kullanımının çevresel bozulmaya sebep olduğunu ve toplulukların kendi başlarına rasyonel anlaşmalar yapamadığını yazdı (Ostrom). Bunun uygun şekilde sağlanması için özelleştirmenin ya da hükümet gibi harici bir ajanın devreye girmesi gerektiğini savundu (Ostrom).

Ancak, Elinor Ostrom (1933–2012), daha önce de bahsettiğimiz gibi, durumun her zaman böyle olmadığını kanıtladı hatta müşterekler trajedisini engellemek için özelleştirme yapmanın “özelleştirme trajedisi” ne sebep olduğunu söyledi (Kim ve Cho). Bireyler veya şirketler arasındaki kâr maksimizasyonu eğilimi ve rekabet; dayanışmaya, müştereklere ve dolayısıyla da çevreye zarar veriyor (Caffentzis ve Federici). Örneğin, ticari çıkarlar ABD’deki üniversitelerde araştırma yapan bilim insanlarının

araştırmaları hakkında birbirleriyle iletişimini ve aralarındaki bilgi paylaşımını zayıflattı (Caffentzis ve Federici).

Son zamanlarda müştereklere olan ilgi artıyor. Dünya Bankası gibi bazı kurumlar, müşterekler üzerine yapılacak araştırma çalışmalarını teşvik ediyor (Caffentzis ve Federici). Günümüzde, kendi kendini yöneten müşterekler modeli, kamu sektörü ve özel sektörden sonra “üçüncü sektör” olmaya aday (Caffentzis ve Federici).

Müşterekler hareketi sadece ekonominin önemli bir parçası değil, aynı zamanda giderek büyüyen sosyal ve politik bir hareket; kapitalist sistemin rekabetçi, kâr odaklı zihniyetinin yerine daha insancıl, çevreye duyarlı ve bütüncül bir dünya görüşüne sahip yeni bir paradigma. Müşterekler karşıtı argüman olan ekonomideki aşırı özelleşme ve kâr odaklı yaklaşım; çevre sorunları, ortak bir iyiye ulaşmak için yapılan toplu eylemin bozulması gibi günümüz dünyasının sahip olduğu problemlerin çoğunun ana nedenidir. Biyomedikal bilgidaki patentlerin neden olduğu sınırlamalar sebebiyle sıtma tedavisinin bulunmasının engellenmesi toplum faydasının bu şekilde önlenmesine bir örnek olarak verilebilir (“On the Commons”).

Bollier, küresel müşterekler hareketinin bir ideoloji tarafından yönlendirilen geleneksel hareketten çok daha güçlü olduğunu çünkü onun itici gücünün katılımcıların birliği ve kendi kendini yönetmeye olan kararlılığı olduğunu söyler. Son yıllarda dijital müştereklerdeki en önemli trendlerden biri, internetin yaygın kullanımının artmasıyla bilgi paylaşımı ve bilgi paylaşımında iş birliğinin başlamasıydı. Vikipedi ve özgür/açık kaynaklı yazılım programları bu tür başarılı dijital programların örneklerindendir. Bollier, dijital ortamların arkasındaki birlikte üretme; geleneksel piyasa ya da koşullara bağlı kalmadan yenilik yapma isteği ortak motivasyonunun da altını çiziyor. Ek olarak müşterek ağların geleneksel piyasalardan daha verimli olduğunu vurguluyor (Bollier). Bu başarılı müştereklerin arkasındaki bilgi paylaşımı ve yazılım konusundaki yüksek motivasyon, üretim ve kaynak yönetimi gibi ekonominin diğer alanlarına da uygulanabilir.

Helfrich ve diğerkleri, *The Commons – Prosperity by Sharing* (Müşterekler- Paylaşarak Refah) başlıklı makalede müştereklerin gelecekte haklı bir öneme sahip olacağını belirtiyor (43): “Bugün meta ekonomisinin merkezinde olan piyasalar, gelecekte müşterekler ve açık toplulukların hayatın merkezine geçmesiyle daha önemsiz bir rol oynayacak. Bunun için müştereklerin kazancın merkezinde olmadığı, bunun yerine herkesin faydası için kullanıldığı yeni bir piyasa ve yönetim anlayışı gelişmeli.”

Müşterekler Hareketi eleştirisi; bugünkünden farklı olarak, ekonominin; kurumsal kâr maksimizasyonu odaklı şirket anlayışı yerine katılım, merkezîyetçi olmayan ve kaynakların paylaşıldığı bir şirket anlayışına dayanmasının önemini ve ihtiyacını açıkça ortaya koyuyor.

P2P (Kişiden Kişiyeye)

P2P, “peer to peer”in kısaltmasıdır ve “kişiden kişiyeye” veya “insandan insana” anlamına gelir. Creative Commons, GPL, Peer Production Licence (Eş Üretim Lisansı) gibi lisanslar aracılığıyla evrensel erişimin olduğu açık, katılımcı üretim ve yönetim süreçleri aracılığıyla ortak malların yaratılması sürecini içerir. P2P kültürel ve politik alandaki tasarımlarında kapsayıcılık, çeşitlilik ve cinsiyet eşitliğini müştereklere sunmaktadır. P2P bu değerlerle ve ilerici bir yaklaşımla kurumları içerdten ve dışardan müşterekler bağlamında dönüştürmeyi amaçlar.

Açık Kooperatifler ve Sürdürülebilir Geçim akımları P2P’ye iş gücü, bakım hizmetleri, refah seviyesi ve halkın özgürleşmesinin incelenmesi; dayanıklı, ulus ötesi ağların etik pazarlar için inşa edilmesinde rehberlik eder. Kooperatif eş üretim ve sürdürülebilirlik arasında sinerji oluşturmak için “açık kaynak döngüsel ekonomi” oluşturmaya çalışır. Bunu yapmak için yeni üretim, yönetim ve mülkiyet biçimlerine geçişin, ekolojik ve iklim krizlerini çözümüne katkısını göstermeye çalışmaktadırlar (“P2P Foundation”).

Kurumsal yapılara alternatif olarak dijital platformlar tarafından sağlanan P2P iş modelleri ekonomide giderek daha önemli

hâle geliyor. İçindeki P2P bilgi işlem ağları sayesinde bilgisayarlar sunucuya ihtiyaç duymadan birbirleriyle etkileşime girebilir. Ağdaki katılımcılar “eş yetki”ye sahip olur (Bauwens ve diğ.). Ayrıca P2P ağını kullananların bilgisayar kullanıcıları olduğu düşünüldüğünde, kullanıcıların teknoloji yardımıyla iş birliği yaparak değer yarattığı (Bauwens ve diğ.) ve kâr amaçlamadığı söylenebilir.

P2P, insanlığın iş birliği yapmak, üretmek ve paylaşmak için ağlarla birbirine bağlandığı ve organize olduğu bir ilişki biçimi olarak tanımlanabilir (Bauwens ve diğ.). Bu bağlamda, P2P ekonomi, “ortak ekonomi”, “ortak tüketim” ve “paylaşım ekonomisi” olarak da bilinir (Bellotti ve diğ.). Kapitalizmde piyasa fiyatı, sistemin ana itici gücüdür; P2P’de ise ana itici güç, karşılıklı koordinasyondur.

P2P sistemler aracılığı ile iletişim için en uygun koşulların yaratıldığı yerde P2P ve müşterekler arasında güçlü bir ilişki vardır. David Bollier, müştereklerin özelliklerini “paylaşılan bir kaynak, kullanıcı topluluğu tarafından, o topluluğun kurallarına ve normlarına göre birlikte yönetilen merkeziyetsiz bir oluşum” olarak açıklar (Bauwens ve diğ. 3). Bu bağlamda internet, piyasa ve hükümetin rolünün önemsizleştirilmesi ve “many to many²” ilişkisinin iletişimi kolaylaştırıcılığı sayesinde öz-örgütlenme ve öz-yönetimi küresel düzeyde mümkün kılan verimli bir sosyal dönüşüm platformudur (Bauwens ve diğ.). Diğer bir deyişle P2P sistemler, özel şirketler ve devlet gibi üçüncü tarafların rolünü azaltarak merkeziyetsizleştirmeyi küresel düzeyde mümkün kılıyor. Bauwens’e göre P2P’nin büyümesiyle gerçekleşebilecek potansiyel sosyal dönüşüm aşağıdaki gibidir:

P2P dinamiklerinin ortaya çıkması ve ölçeklenmesi; insanlığın kaynakları tahsis ettiği ana yöntemden, yani hiyerarşik karar vermeye sebep olan piyasa-devlet sisteminden (şirketlerde ve devletlerde kullanılan sistem) ve şirketlerin tüketicilere şart koştuğu fiyatlandırmadan uzaklaşan potansiyel değişime işa-

2 Many to many: Bir tablodaki verilerin birden fazla veriyle eşleştiği veri tabanı tasarımı.

ret ediyor. Bu uzaklaşma, birlikte uyumlu çalışmayı gerektiren farklı mekanizmaların birleşimiyle mümkün. Piyasa ve devlet ortadan kalkmayacak ancak farklı yöntemlerin düzenlenmesi ve bu yöntemler arasındaki denge, kökten yapılandırma sağlayacak (Bauwens ve diğ.).

Bir adım daha ileri giderek Eisenstein'ın, interneti "katılımcı armağan ekonomisi"nin bir örneği olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Bir P2P ağında, üreticiler ve tüketiciler arasında hiçbir ayırım bulunmamaktadır. Bireyler çevrimiçi ağda karşılıklı bilgi, öneri ve şarkı paylaşırlar. Armağan ekonomisinde, verilen bilgi karşılığında kimseden bir şey beklenmez. Ek olarak, web sitelerinin çoğu ücretsiz içerik paylaşır (Eisenstein).

Kendilerini müştereklerle aynı doğrultuda gören P2P ağları, kurumsal yapılara karşı bir direniş niteliğindedir. Dolayısıyla, hissedarlarla paylaşmak için kâr elde etmeye dayanan şirketlerden başka bir iş dünyasını keşfetmeye yönelik bir harekettir.

Sosyal Girişimler

OECD ve Avrupa Komisyonu, (Noya ve Clarence) sosyal girişi; hissedarlarına ya da sahiplerine kâr getirmek yerine asıl amacı sosyal etki sağlamak olan sosyal ekonomi uygulayıcısı olarak tanımlar. Bu girişim, dayanışma ve kârdan çok insana odaklanır; katılımcı yönetim, sosyal girişimlerde bulunması gereken temel değerlerdendir (Noya ve Clarence). Sosyal girişimler, sürdürülebilir sosyal değer yaratarak ve çevreyi koruyarak mevcut sistemin eksikliklerini gidermeyi amaçlar (Bayraktar ve diğ.).

Sosyal girişimlerin bir sektör olarak ortaya çıkışı 1973'te yüksek petrol fiyatlarının ekonomik bir gerilemeye neden olmasına dayanmaktadır. O yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil toplum kuruluşlarına verilen devlet fonlarında kesinti yapıldı. Kâr amacı gütmeyen artan sayıda kuruluş, bu fonlar için kıyasıya rekabet etmek zorunda kaldı. Azalan fonlar ve artan sosyal ihtiyaçlar karşısında sosyal sorumluluk sahibi kuruluşların odaklarını değiştirdi. Bu durum, kendi kendini fi-

nanse edebilen sosyal girişimlerin kurulmasıyla sonuçlandı.

Öte yandan, Avrupa'da sosyal girişimlerin kurulmasının ana nedeni, ekonomik gerileme sırasında ortaya çıkan yüksek işsizlikle başa çıkmak için iş fırsatları yaratmaktır. Hükümetler sosyal girişimlerin kurulmasını destekledi ve sosyal girişimleri Avrupa'daki sosyal sorunların çözüm ortakları kabul etti (Poon).

Sosyal girişimler, toplumun gelişmesine ve ekonomik faaliyetlerde değer yaratmaya katkıda bulunarak müştereklere gittikçe daha fazla dâhil olmakta (Meyer). Berkes ve Davidson-Hunt, *Communities and Social Enterprises in the Age of Globalization* (Küreselleşme Çağında Topluluklar ve Sosyal Girişimler) başlıklı makalede, sosyal girişim temelli müştereklerin kırsal alanlarda küresel aktörlerle başarıyla etkileşime girdiğini söylüyor. Sosyal girişim yapısı, kaynaklar ve bu kaynakların yönetimine ilişkin kararlar konusunda kırsal kesimde yaşayanların güvence altına alınmasını sağlıyor (Berkes ve Davidson-Hunt).

Svendsen ve Ueda, sosyal girişimciler tarafından yönetilen, bir kâr amacı gütmeyen kuruluşun, ticari bir girişimci tarafından sosyal amaç doğrultusunda işletilen ve kâr amacı güden bir şirketten daha iyi sonuç vereceğini söylüyor. Bu da gösteriyor ki sosyal girişimler küresel müşterekleri korumada önemli bir rol oynuyor. Ek olarak sosyal girişimler, insanlar arasında bağlantı kurmayı sağlayarak paylaşım ekonomisini (peer to peer ekonomi) daha faydalı ve verimli hâle getiriyor (Roh).

Ticari girişimciler, performansı kâr açısından ölçerken, sosyal girişimciler topluma sağlanan olumlu getirilere göre ölçer (Zheliashkov ve Stoyanov). Bunların tümü, sosyal, kültürel ve çevresel hedeflere ulaşmayı amaçlayan sosyal girişimlerin kâr elde etmekten tamamen kaçınması gerektiği anlamına gelmez (Zheliashkov ve Stoyanov). Elde edilen kârı kullanarak yeniden sürdürülebilirlik ve etkinin artırılması için yatırım yapmaları gerektiği anlamına gelir.

Sosyal girişimler, 92'den fazla ülkede 3.500'den fazla bursiyerin bir araya geldiği Ashoka Vakfı gibi (Ashoka: "Everyone") veya 2014'te kurulan ve yüzlerce sosyal girişimciyi bir araya ge-

tiren Good4Trust.org gibi ağlar hâlinde örgütlendikçe yeni iş şekilleri ortaya çıkıyor (British Council). Bu kuruluşlar, rekabet etmek yerine dayanışmayı inşa ediyor. Sosyal etkilerini artırmak ve ekolojik etkilerini azaltmak için birbirlerine yardım ediyor.

Transition Network (Değişim Ağı)

“Değişim Prensipleri” dedikleri ilkelere göre çalışmalarını sürdürüyorlar. Bu ilkeler (“Transition Network Principles”):

1. Kaynak limitine saygı duyma ve dayanıklılığı sağlama
2. Kapsayıcılık ve sosyal adaleti destekleme
3. Öz örgütlenerek uygun noktalarda karar verme
4. Deneyssel, öğrenen bir bir ağ olarak yeniliğe adapte olma
5. Özgürce güç ve fikirlerin paylaşılması
6. İş birliği yapma ve sinerji arama
7. Pozitif vizyon geliştirme ve yaratıcılığı besleme
8. Dengeli yaşam

“Dengeli yaşam”ı biraz daha açmak gerekirse Değişim Ağı’na göre “değişim”, ancak “Beyin”, “Kalp”, ve “Eller”in harmonisiyle sağlanabilir. Beyin; bilgi ve kanıtlara bağlı, zekâmızı kullanarak daha iyi bir yaşamın yollarını bulmamızı temsil eder. Kalp; yaptığımız işin duygusal, psikolojik ve toplumsal yönlerini gözetmemizi ve şefkate dayalı çalışmamızı simgeler. Eller ise vizyonumuzu ve fikirlerimizi tutulabilir bir gerçekliğe dönüştürüp yaşadığımız yerde yeni ve sağlıklı bir ekonomik sistemi başlatmamızı ifade eder (“Transition Network Principles”).

TÜRETİM EKONOMİSİ: DÖNÜŞÜMÜN ANATOMİSİ

İster kendini “yavaş şirket” ya da “büyümeyen şirket” olarak tanımlayan küçük ya da orta büyüklükte (KOBİ) başarılı bir şirket ister dayanışma ekonomisi kooperatifi, müşterekler kurumu, P2P ağı, sosyal girişim veya sadece bir STK’ya ait ticari kuruluş olsun; tüm bu kurumsal varlıklar *türetim ekonomisi* çatısı altında birleşiyor. Bu tüzel varlıklar, yasal temeli sosyal girişimler ya da sertifikalı sosyal yardım kuruluşu olarak ifade edilen, ekolojik ve sosyal açılardan adil işletmelerdir (Honeyman ve Jana). Türetim Ekonomisi, tüm büyük taban hareketleriyle özellikle de farklılık ve çeşitlilik içeren hareketlerle uyum içindedir. Bu nedenle, yukarıda da bahsetmiş olduğumuz P2P, mümkün olan her yerde küçülme, dayanışma ekonomisi ve Değişim Ağı gibi bütün hareketlerle sinerji ve entegrasyon yaratmayı amaçlar.

Türetim ekonomisini olumsuz ekolojik ve sosyal etkinin en aza indirildiği, makro-ölçekli bir döngüsel ekonomi olarak tanımlıyoruz. Bu ekonomide varlığın sistem dışına sızıntısı en aza indirilir. Türetim ekonomisi; derinleştirilmiş döngüsel tedarik ağlarıyla sinerjik ve döngüsel ilişkilere sahip, üretici ve tüketicilerin oluşturduğu bir ekosistemdir. Türetim ekonomisinde atık yoktur, doğa ve toplum üzerinde kalıcı olumsuz etkiler söz konusu değildir; bir göl ya da orman gibi, gezegenin üretken ve birbirini destekleyen ekonomik ekosistemlerinden biridir. Hızla büyüyen ve yaygınlaşan bu ağlar bir araya gelerek günümüz sosyal ve çevresel gerçekliğine uygun hâle gelmektedir (Özesmi “The Prosumer”).

Bu yeni ekonomik ekosistem, yani türetim ekonomisi, dünyaya zarar vermeden sağlıklı ve doğal bir ekosistem oluşturuyor. Biyoeşitililiğe katkıda bulunarak ve atmosferdeki karbon miktarını azaltarak bir orman gibi işliyor. Bu yeni ekonomik düzen, hayatta kalmak için tek yolumuz. Ancak böyle bir sistemin oluşması, yayılması ve ekonomik hacmi içermesi için yeni şirket varoluş biçimlerini güçlendiren ve destekleyen bir yasal ve politik ortam gereklidir. Bu yeni şirket formu için eskisinden ayrılan yeni bir şirketler kanununa ihtiyaç vardır. Mevcut kanunun yok ediciliğini ve sorunlarımızı çözmek bir yana sorunun kökünde olduğunu bütün çıplaklığıyla gördük.

Türetim ekonomisi, yapısı gereği kapsayıcı bir sistem tasarımı. Sistem, zenginliği ekoloğik ve sosyal olarak adil küçük ölçekli üreticiler arasında dolaştırır. Türetim ekonomisi, yalnızca ürün veya hizmet düzeyinde değil, daha da önemlisi, üreticiler arasında makro düzeyde döngüsel bir ekonomi yaratır. Üretilen servet bir elden diğerine geçmeye başlar ve döngüsellik yoluyla gerçek ekonomik ve sosyal gelişmeyi yaratır. Türetim ekonomisinin ortaya çıkışına kadar ekoloğik ve sosyal adaleti tesis için pek çok taban hareketi ortaya ıktı. Bu taban hareketleri türetim ekonomisi ile güçlü sinerjiler ve bağlar oluşturabilir çünkü her ikisi de temelde aynı değerleri paylaşır.

Belki de en eski ve en yaygın taban hareketi, kooperatiflerdir. Kooperatifler, türetim ekonomisinin de önemli bir parçasıdır. Kooperatiflerin 7 ilkesi aynı zamanda türetim ekonomisinin değer verdiği ilkelerdir:

- 1 Gönüllü ve açık ortaklık
- 2 Ortaklar tarafından demokratik kontrol
- 3 Ortakların ekonomik katılımı
- 4 Özerklik ve bağımsızlık
- 5 Eğitim, ğretim ve bilgilendirme
- 6 Kooperatifler arası iş birliği
- 7 Topluma karşı sorumlu olma

Ancak çok daha geniş bir çerçevede, türetim ekonomisi; kapitalizme ve diğer otoriter devlet egemenliğindeki ekonomik sis-

temlere bir alternatif olarak “Sosyal Dayanışma Ekonomisi”nin kapsayıcı amacını paylaşır (“Qu’est Ce Que l’économie Sociale Solidaire?”). Aynı zamanda kamu sektörünü, özel ve üçüncü sektörleri içeren sosyal ve ekonomik sistemi dönüştürmeyi amaçlar.

Türetim ekonomisinin yönetişimi, adından da anlaşılacağı gibi, ihtiyaçlarını ekolojik ve sosyal olarak sadece üreticilerden gelen mal ve hizmetlerden sağlayan üreticilerin elinde. Türeticiler, her gün cüzdanlarını çıkarıp bir ürün veya hizmete yatırım yaptıklarında bir bakıma oy kullanırlar. Üreticiler de girdilerini benzer üreticilerden temin ettikleri için, türetim ekonomisindeki tedarik zincirini derinleştirir. Bu nedenle herkes aynı zamanda bir türeticidir. Türetim ekonomisindeki üreticilerin başarısı ve refahı, sürdürülebilir alternatifleri desteklemek için kamunun dikkatini çekecek ve git gide daha çok üretici, tüketim ekonomisinden türetim ekonomisine geçiş yapacaktır. Bu hızlanan geçiş; ekolojik ve sosyal olarak yıkıcı, kâr maksimizasyonunu önceliklendiren, sürdürülebilir olmayan alternatifleri merkezden kenara itecek. Güç, ekonomiyle birlikte yer değiştirecektir. Üretim biçimlerinin parçası olan türeticiler, ürün ve hizmetleri kimin ürettiğini bilecek; üreticileri tanıdıkları için, sadece düzgün çalışma koşulları sağlandığına, çevre üzerinde etkilerin en aza indirildiğine ve herkesin sağlığına özen gösterildiğine güveneceklerdir. Sistem, şeffaflık ve hesap verebilirlik üzerine kurulu olduğundan, türeticiler uygulamalardan emin olabilecek ve bunları kontrol edebileceklerdir.

Etik ve güven standartlarını temel alan benzer sistemler geçmişte Anadolu’da da oluşmuştur. “Ahilik” buna örnek olarak gösterilebilir (Kantarıcı). Ahilik teşkilatları, tüm zanaat ve ticaret işletmelerinde yer alarak rekabeti değil; dürüstlüğü, adaleti, müşteri memnuniyetini ve en yüksek kalitede üretimi sağlıyordu. Ahiler büyük-küçük fark etmeksizin şehirlerin çarşılarını yönetiyorlardı. Türetim ekonomisi de benzer şekilde, etik temelli bir ekonomiyi şekillendirmek için ekolojik ve sosyal anlamda adil üretici ve türeticileri bir araya getiriyor. Bir şehir çarşısında olduğu gibi, üreticiler tercihen küçük ölçekli ve yerel.

Ahilik teşkilatlarındaki gelenekle uyumlu olarak, bugün de İstanbul'daki Kapalıçarşı, esnaf tarafından yönetilir ancak bu kez 1952'de kurulan bir dernek aracılığıyla yasallaştırılmış bir "ulus devlet" ortamında. Ulus devletin demokratik süreçleriyle çevre ve toplum yanlısı yasalara yol açan çok taraflı diyalog ve anlaşmaları, üretim ekonomisinin amaçlarına katkı sağlayacağı savunulabilir. Böyle bir fikre sempati duyulabilir, keşke gerçekleşse de mutlu olsak. Ne yazık ki bugün içinde bulunduğumuz durum, sistemin böyle çalışmadığını net bir şekilde gösteriyor. Her ne kadar farklı yönetim rejimleri altında çalışabilse de bugün daha çok devlet mekanizmaları aracılığıyla yönetilen ve uygulanan mevzuatın, politika ve teşvik yapılarının sapkın sübvansiyonlara neden olduğu konusunda endişeliyiz. Fosil yakıt endüstrisine veya konvansiyonel tarıma verilen sübvansiyonlarda olduğu gibi (Myers ve Kent 277). Dolayısıyla, devlet meseleleri söz konusu olduğunda Anadolu'daki Sinoplu filozof Diyojen'in aklımıza gelmesi normaldir. Büyük İskender, Diyojeni güneşte yatarken bulur ve tepesine dikilip bir şey isteyip istemediğini sorar. Diyojen de "Evet, gölge etme başka ihsan istemem." der.

Üretim ekonomisine göre, bir *türetici*; başkalarına kendisine davranılmasını istediği gibi davranan (ki bu ilke "altın kural" diye geçer), dolayısıyla da eylemleriyle toplum ve gezegen için değer yaratan kişidir. Türeticiler, sosyal ve ekolojik olarak adil üretimi doğrudan destekler. Türetici için "öteki", bu gezegendeki tüm canlı ve cansız varlıklardır. Bu nedenle altın kural, insanın gezegenin bir ögesi olarak, onunla uyumlu (ahenkli) varoluşunu gerektirir. Good4Trust'un Türkiye'deki Yediler Konseyi üyelerinden Defne Koryürek türeticileri şu şekilde tanımlar: "Türeticiler, aslında her üreticinin bir tüketici, her tüketicinin de bir üretici olduğunu bilen ve büyüme ekonomisinin bu iki kutuplu isimlendirme sistemini reddedenlerdir. İyi, temiz ve adil bir medeniyetin özlemiyle fauna, flora ve dolayısıyla yarını koruyacak aksiyonları benimserler. Bu değerleri üretim ve tüketim süreçlerini sorgulamada pusula sayarlar." Tüketicilerin ve üreticilerin arasındaki farkın bulanıklaşmasının 1929'daki Büyük Buhran'a kadar geri gittiği, kökeninin iş birliği ve kendi kendine yetme hareketlerine dayandığı söylenir.

Konumuzla ilgili olarak, “türetici” terimi ilk defa 1980’de (Toffler) mal ve hizmetlerin tasarımı ve geliştirilmesinde yer alan proaktif bir tüketicuyu tanımlamak için kullanıldı. Bizim açımızdan ise türetici, mal ve hizmetlerin varoluşu nedeni. Ancak 1980’den beri bu terim, ürettiklerini tüketen bir tüketicuyu tanımlamak için de kullanıldı. (Paltrinieri ve Esposti). Örneğin, evinde kullandığı elektriği çatısındaki fotovoltai  paneller aracılığıyla üreten kişiye de günümüzde türetici denmekte. Türetim Ekonomisinde t reticinin ne anlama geldiği, Paltrinieri ve Esposti tarafından şu şekilde tanımlanmakta (30):

“M ştereklere dayalı bir t reticilik, sosyal medya kullanımı ile sivil katılımın teşvikiyle ortaya çıkabilir ve böylece t reticilik, belirli çıkarlara ve karşılıklı güvene dayalı ilişkiler vasıtasıyla yardımlaşma eylemlerinin ortaya çıktığı bir aktif vatandaşlık sürecidir.”

Alhashem’in gözlemlerine göre türetim; şirketlerin tüketiciyle gerçekleştirdiği birlikte yaratım süreçlerinin aksine, öz disiplin ve kolektif eğitim yoluyla tüketicuyu güçlendirmenin söylemsel bir uygulamasıdır. Bizim yaklaşımımız, k arı maksimize eden kurumsal üreticiyi dışlamanın ve ona direnmenin bir yolu olarak t reticiliği benimseyen aktivistlerle paralel. Diğer küçük ve yerel üreticileri desteklemek, küreselleşme, otomasyon ve servet yoğunlaşması gibi çeşitli ekonomik eğilimler nedeniyle gittikçe azalan harcanabilir gelire sahip, yoksul insanlar için alakasız ve abes görünse de yerel düzeyde türetim ekonomisi, herkesin yaşayabilmek için ürettiği, yani türetici olduğu bir sistemle yerel kalkınma ve dayanışmayı desteklemek anlamına gelir.

Türetim Ekonomisine Geçiş

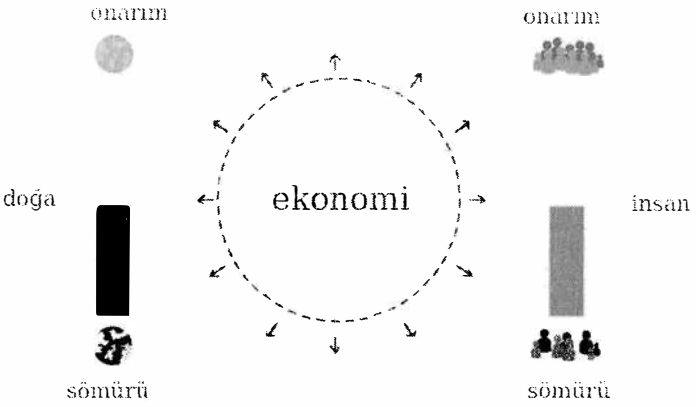
Mevcut tüketim anlayışını terk etmek, türetim ekonomisini inşa etmek istiyoruz. Bunun için daha büyük ve daha hızlı olabileceğini düşünen mevcut mekanik ve kendini deterministik zanneden ekonomiden, organik ve homeostatik bir ekonomiye geçmemiz gerekecek. Bu geçişi sağlayabilmek

için sivil toplum ve halk tabanı kritik öneme sahip zira üretim ekonomisinin kavramsallaştırılması, gerekli siyasi ve ekonomik kararlar ve bütün sistemin şekillendirilmesinin başka yolu yok. Yeterli sayıda insan ve özellikle de genç, gerçek ve sağlam bir değişime inanır, örgütlenir ve harekete geçerse böyle bir geçiş mümkün. Bunun için sıradan insanların güç kazanması, güçlü bir sese sahip olması, endişelerini paylaşan insanlarla bağlantı kurması ve toplumsal değişim için birlikte hareket etmesi gerekir.

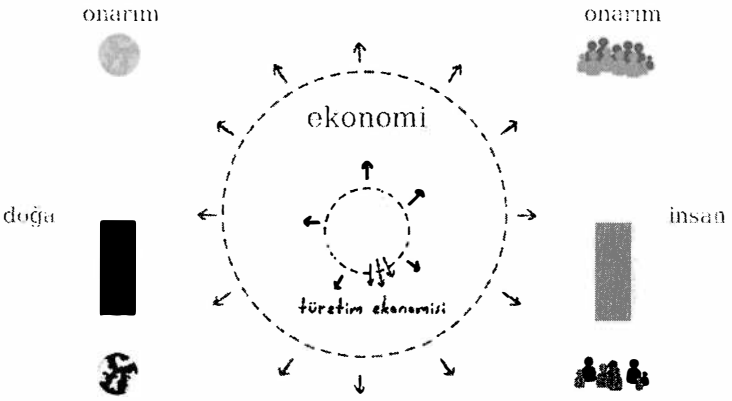
Taban ve halka dayalı güç kavramı ile bunu destekleyen örgütsel dil, hemen solcu hareketlere atfedilir. Üstelik tepkisel bir biçimde sosyalist hatta komünist olarak etiketlenir. Lütfen aynı dilin sağcı hareketler tarafından da kullanıldığını unutmayalım. Bu tabandan gelen yaklaşımlar ve kolektif eylem, herhangi bir ideolojiye mahsus değildir. Bunlar toplumsal değişimin araçlarıdır. Üretim ekonomisi bir meta-vizyona sahiptir ve geçmişin kalıplarına veya kategorizasyonlarına boyun eğmeyi reddeder (Özesmi "Metadisciplinarity"). Eski yönetim sistemleri, ortaya çıktıkları evrenin artık var olmadığını anlamakta zorlanıyor. Artık bilinen paradigmanın ötesine geçmeli ve insanın doğa ile ilişkisini, gençler başta olmak üzere, toplumun tamamı için yeniden biçimlendirmeliyiz. Bu yeni paradigma içinde yapılması gereken, kaldıraç görevi görecek olan, mevcut ekonominin şekillendirilmesidir.

Üretim ekonomisine geçiş için gerekli dönüşümün nasıl olacağını birbirini takip eden görseller yardımıyla açıklayalım.

Şekil 3'te görüldüğü gibi, mevcut sosyo-ekonomik paradig-mada ekonomi sonunda patlayacak bir balondur. Bu durum devridaim makinesi efsanesinden farklı değil, sonlu bir dünyada sonsuz büyüme bariz bir şekilde fiziğe aykırıdır. Gerçekte ise mevcut ekonomi bir devridaim makinesi değil; fosil yakıtla çalışan, çevreyi kirleten, insanı ve doğayı ölümcül şekilde hasta eden, kirli ve yağlı bir içten yanmalı motor. Sonuçları ise iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik krizi. Ancak, kibrimize ve mevcut paradigmanın öğrenilmişliklerine yenik düşmemize gerek

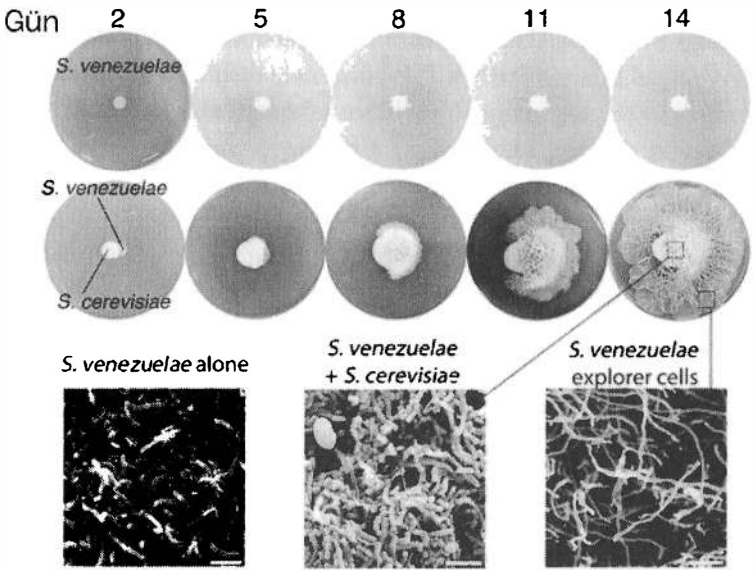

Şekil 3. Gezegeni ve insanları sömüren ekonominin büyümesi. Günümüzde ekonomi, gezegensel yaşam destek sistemlerinin çöktüğü sınırlara ulaştı.

Şekil 4. Mevcut ekonominin içine ekilen bir türetim ekonomisi tohumu büyüyerek tüketim ekonomisini yiyerek dönüştürmeye başlar, zenginlik ve materyalin türetim ekonomisinin dışına sızması azaldıkça, tüketim ekonomisinin büyümesi yavaşlayacaktır.

yok. İklim ve biyolojik çeşitlilik krizlerinden çıkmanın bir yolu var: İhtiyaçlarımızı karşılamak ve geçimimizi sağlamak için güçlü ve canlı bir ekonomiye sahip olmak. Bu ekonomi bambaşka bir ekonomi olacaktır.

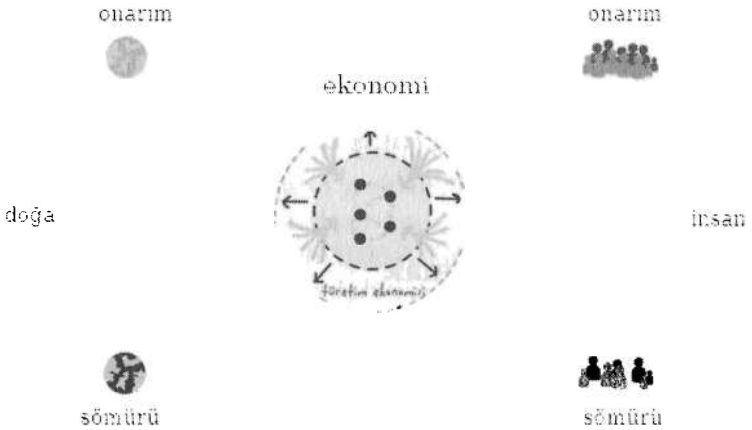
Şekil 5. Bir petri kabında zamanla agarı bakteri ve mantara dönüştüren sinerjik bakteri ve mantar büyümesi. İki canlı krallığı arasındaki sinerjik iş birliğinin yüksek dönüşüm seviyelerine yol açtığını bu resimde görebiliriz (Jones ve diğ. 3).

Şekil 4’te gördüğümüz gibi, mevcut sistemin içine bir “türetim ekonomisi” tohumu, yeni bir sistem fikri ve nüvesi atalım. Sisteme giren servet, sistemden çıkandan fazla olursa mevcut sistem içindeki türetim ekonomisi nüvesi büyüyecek. Esasen sızıntı yapmayacak bir sistem inşa ediyoruz. Bu yeni sistem, genel büyümeyi ve dolayısıyla insanlar ve gezegen üzerindeki olumsuz etkiyi azaltacak. Dönüşüm sürecini anlamak için petri kabındaki bakteri üremesi örneğine bakalım. Şekil 5’te de görüldüğü gibi bakteriler petri kabındaki agarı yiyerek büyüdükçe, bir bakıma, gıda giderek daha fazla bakteriye dönüşür. Şekil 5’teki tüketim ekonomisini, türetim ekonomisinin gıdası olarak düşünebiliriz.

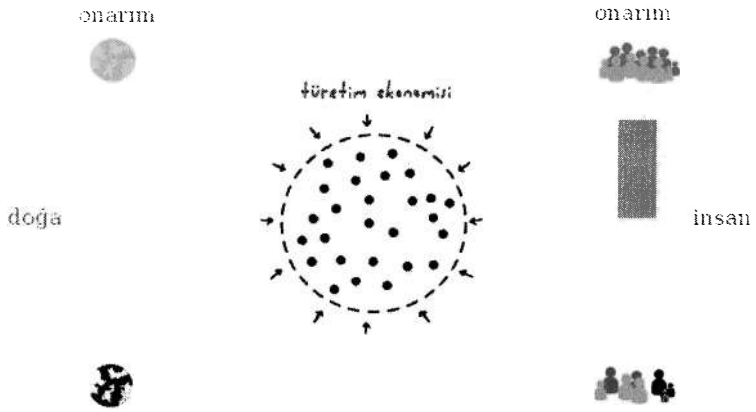
Türetim ekonomisinin kendi içinden tüketim ekonomisine sızıntıyı tamamen ortadan kaldırdığını düşünelim. İsraf ve sömürü üretmeyen, diğer bir deyişle dışsalılıkları ortadan kaldı-

ran makro düzeyde döngüsel bir ekonomi oluşmaya başlar. Bu, sadece tüketim ekonomisinin büyümesini durdurmakla kalmaz aynı zamanda doğanın tahribatını ve insanların sömürülmesini de durdurabilir (Şekil 6). Bakteriler ve mantarlar arasındaki iş birliğine (Şekil 5) benzer şekilde makro düzeydeki döngüselliklere dayanan üretim ekonomisini sinerjik kazan-kazan yapısı gibi düşünebiliriz. Sistemdeki üreticiler birbirlerini destekleyecek, birbirlerine ilham verecek ve birbirleriyle amaç birliği yapacak.

Rekabetin her şeyi “daha iyi”, daha “verimli” kıldığı ve “ilerlemeye” götürdüğü düşüncesi mevcut sosyo-ekonomik paradigmanın ironik bir mitidir ve bu ifadelerin hepsini “kimin için” bağlamında değerlendirmek gerekir. Kaldı ki ampirik olarak, iş birliğine kıyasla rekabet için bunun tersi doğrudur yani rekabet verimi azaltır, yaratıcılığı köreltir (Kohn). Rekabet, “doğa”nın ve de “insan doğasının” kaçınılmaz bir parçası değildir. Doğanın işleyişine bakacak olursak türlerin uyumu ve başarısında iş birliği, doğal seçimden daha etkilidir (Kropotkin).

Şekil 6. Sızıntı giderildikçe ve sinerjik makro ölçekli döngüsel ekonomik ilişkiler kuruldukça, tüketim ekonomisi tüketilecek ve genişlemeyi bırakıp küçülmeye başlayacak.

Şekil 7. Türetim ekonomisi, tüm ekonomiyi kapsar; sinerjik etkileşimler yoluyla, insan ilişkilerinin yenilenmesine, biyolojik çeşitliliğe ve gezegensel yaşam destek sistemlerinin zenginleştirilmesine olanak tanır.

Türetim Ekonomisine Geçişten Sonraki Onarım Süreci

Türetim ekonomisi, tüm sistemi kapsayacak bir şekilde ilerlerse “geçerli ekonomik sistem” hâline gelebilir. Böylece, sadece dönüşel değil aynı zamanda onarıcı bir ekonomi yaratmış oluruz. Bu dönüşüm, insanın fiziksel ihtiyaçlarını sağlarken ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını da karşılayarak doğa ile uyum yaratabilir. Onarıcı ekonomi, sinerjileri artıracak, rehabilite edecek ve doğaya geri verebilecektir. (Şekil 7).

Bir Orman Gibi Olmak

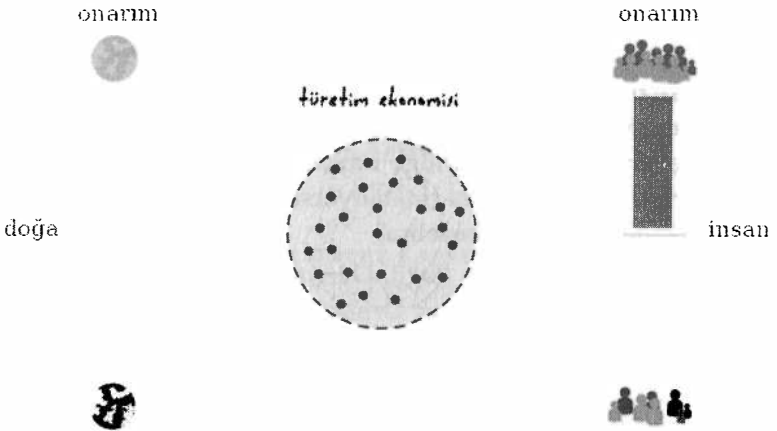
Türetim ekonomisinin son aşamasında bir orman, bir çayır ekosistemi veya Baykal Gölü gibi bir ekosistem hayal edelim. Bu ekosistemler; jeomorfoloji, kıyı, rakım veya iklim gibi fiziksel sınırlarla tanımlanır. Bunlar çok karmaşık ekosistemlerdir ve son derece üretkendir. Bu orman ve göller; hayatla doludur, sayısız üretici ve tüketiciyi, daha doğrusu *türeticiyi* kapsar.

Dünyanın en derin ve hacimsel olarak en büyük gölü olan Baykal Gölü, Rusya'nın Güney Sibirya Bölgesi'nde yer almaktadır. En az 25 milyon yaşında olan Baykal Gölü, aynı zamanda Dünya'nın en eski gölüdür. Hatta 1996 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklenmiştir. Dünya üzerinde bulunan tatlı su rezervinin %20'sini oluşturan Baykal Gölü biyoçeşitlilik açısından da zengindir. Bu göl ekosistemi birçok endemik, yani Dünya'nın başka hiçbir yerinde bulunmayan, türe ev sahipliği yapmaktadır. Baykal Gölü'nde bulunan 3.700'den fazla türün yaklaşık %80'i endemiktir. Dünya'nın tek tatlı su foku olan nerpa bu endemik türler arasında en ünlüsüdür. (*Pusa sibirica*) (Szalay). Baykal Gölü'nde 50'den fazla balık türünün yanı sıra omurgasızlar olarak 100'den fazla yassı solucan türü, 700'den fazla antropod türü (böcekler, örümcekler ve kabuklular) ve 170'den fazla mollusk türü bulunmakta. Bu omurgasızların tümü Baykal Gölü'nün suyunu arıtmaya yardımcıdır. Baykal Gölü, 25 milyon yıldır varlığını sürdürmeyi başaran, biyoçeşitlilik açısından zengin ve kendine özgü döngülere dayanan bir ekosistem. Baykal Gölü alışverişe ve döngüsellğe dayanarak böyle bir canlılığı, böyle bir ekonomiyi ayakta tutabiliyorsa biz niye kendi ekonomimizi böyle şekillendirmeyelim?

Baykal Gölü bir istisna değil, Dünya'nın en büyük yağmur ormanı olan Amazon Yağmur Ormanı'nı inceleyelim. Amazon ormanı, Dünyadaki tropikal orman büyüklüğünün %40'ını içermektedir ve vasat bir tahmine göre en az 15.000 farklı ağaç türünü kapsamaktadır (Maslin ve diğ.). 55 milyon yaşında olmasına rağmen, Amazon Yağmur Ormanı içinde milyonlarca böcek, bitki, kuş ve diğer canlıların yaşadığı, Dünya'nın en zengin ve en çeşitli biyolojik rezervuarlarından biri olmayı sürdürmektedir (Maslin ve diğ.). Yaklaşık 390.000.000.000 ağaca ev sahipliği yapan Amazon Yağmur Ormanları, yaklaşık 2.500.000 farklı böcek türü ve 2000 farklı memeli ve kuş türü ile muazzam bir biyolojik çeşitlilik yuvasıdır (Müller). Fevkalade zengin bir biyoçeşitliliğe ev sahipliği yapmanın yanında Amazon Yağmur Ormanlarının ekosistem servisine yıllık toplam ekonomik katkısı, 2007 USD fiyat endeksine göre yaklaşık 3.527 milyar USD'dir, (2021 değeriyle 4.620 milyar USD ("1\$ in")), bu da hâlâ dünyanın en değerli

20 şirketinin toplam kazancından (2021’de 1.367 milyar USD) 3-4 kat daha fazladır (Müller; Groot ve diğ. 55).

Bu iki ekosistemi de gördükten sonra dünyada bahsettiğimiz gibi bir üretim ekonomisi ekosistemi yaratmanın imkânsız olmadığını görüyoruz, zira Dünya’da birçok benzer ekosistem var. Milyonlarca yıl varlığını sürdüren, kendi kendine yetebilmiş bu ekosistemleri örnek alıp kendi ekonomik ekosistemimizi şekillendirebiliriz. İnsan ekonomisinin bir orman, bir göl gibi gezegene zarar vermeyen, gezegenle uyum içinde var olması, bu kitaptaki ana tezimizdir. İnşa etmekte olduğumuz üretim ekonomisini, bir orman ekosistemi yapısındaki bir insan ekonomik sistemi gibi düşünebiliriz (Şekil 8).

Şekil 8. Bir orman gibi olan üretim ekonomisi, güneş enerjisiyle hayat bulur. Üretim ekonomisini ekonomiyi oluşturan şirket, kurum ve bireyler arası makro ölçekte bir döngüsel ekonomi olarak hayal edebiliriz. İnsanların da içinde var olduğu gezegen sistemleri üzerinde hiçbir atık ve olumsuz etki yoktur ve gezegenle uyum içindedir.

TÜRETİM EKONOMİSİ'Nİ PRATIĞE DÖKMEK: GOOD4TRUST.ORG

Orman olma yolunda ilerlerken; bunu tek tek ağaç dikerek, sabır ve kararlılıkla ilişkiler kurarak başarabiliriz. Buradaki anahtar ilişkilerdir. Herhangi bir işletme kendi başına ekolojik ve sosyal açıdan adil olabilir ancak tek tek ağaçların doğruyu yapması, kendini vicdani olarak özgürleştirilmesi sistem dönüşümüne doğrudan katkıda bulunmaz. Onun için, Nazım Hikmet'in dediği gibi işletmelerin sadece "bir ağaç gibi tek ve hür" değil "bir orman gibi kardeşçesine" bir araya gelerek bu yeni ekosistemi inşa etmesi gerekecek (Fuat 120).

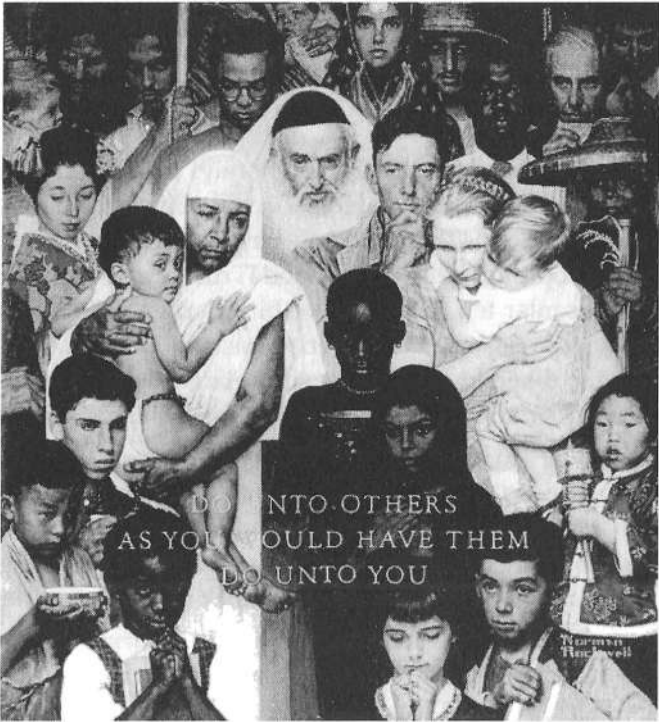
Orman gibi kardeşçesine bir ekonomiyi inşa etmek için bir çerçeveye ihtiyaç var. Bu nedenle Türetim Ekonomisini hayata geçirmek için Good4Trust.org adlı bir dijital kamu hizmeti ve entegre bir topluluk geliştirdik. Good4Trust.org sistemine işletmeler ve insanlar tek tek katıldı ve birbirleriyle ilişkilendi yani birbirleriyle paylaşım ve alışverişe başladı. Bir bakıma, ağaç üstüne ağaç dikerek; ekosisteme sincapları, kuşları, karıncaları ve böcekleri katarak bu ekonomik ekosistemi yavaş ama emin adımlarla büyütüyoruz.

Bu toplulukta üreticiler ve tüketiciler bir araya gelip *türetici* olmak için uğraşırlar ve birbirlerine bu yolda destek olurlar. Aralarında hem bir yönetim sistemi kurarlar hem de yeni bir döngüsel ekonomi olan türetim ekonomisi inşa etmek için el ele verirler.

Türetici, kullandığı mal ve hizmetlerin tasarım, üretim ve teslimat süreçlerine aktif olarak katılan kişidir. Herkes türetici olabilir. Herkes Good4Trust topluluğuna başvurabilir ve katılabilir. Good4Trust topluluğuna katılan kişilerin *iyilik* değerlerine

dayalı bir yaşam tarzı sürdürmek istediğini buna niyet ederek topluluğa katıldığını kabul ederiz.

Good4Trust.org'da *iyilik*, Norman Rockwell'in Birleşmiş Milletler binasında yer alan "Altın Kural" adlı mozağinde olduğu gibi: "Başkalarına, sana davranılmasını istediğin gibi davranmak" olarak tanımlanır (United Nations). Mozaik, şekilde de görebileceğiniz gibi, birçok milletten insanı içerir ve mozağin alt kısmında, altın harflerle, "Başkalarına sana davranılmasını istediğin gibi davran" ("Do unto others as you would have them do unto you") yazılıdır. Birleşmiş Milletler, Dünya barışının inşası için kurulmuş ve 193 ülkeyi bir araya getiren bir kuruluştur. Bize göre, barışının temelinde yatan bu kural, gezegenle barış için de elzemdir.

Şekil 9. Norman Rockwell'in "Altın Kural" adlı mozaigi (Rockwell).

Aslında “altın kural” 20. yüzyılda ortaya çıkmış bir yenilik değildir, aksine, binlerce yıl öncesine dayanır. Hatta Konfüçyüs de altın kural olarak *kendine davranılmasını istemediğin gibi başkasına davranmamayı* öğütlemiştir. “Karşılıklılık etiği” olarak da bilinen altın kural birçok dinde, kültürde ve toplumda benimsenmiştir. Budizm, Caynizm, İslam, Sihizm, Taoizm, Konfüçyüsçülük, Yahudilik, Hinduizm ve Hristiyanlık’ta da bu prensipten bahsedilir (“Rockwell’s “Golden Rule””; Wattles).

Altın kural, Jeffrey Wattles’a göre “farklı ama kesişen etik değerlere sahip insanların paylaştığı bir ortak dil”dir. Ayrıca, Wattles’a göre, ancak bu kadar esnek bir prensip insanlığın etik merdiveni olarak iş görebilir.

“Altın kural”da bahsedilen “başkaları” kimdir? Bunu sorgulamayız dahi. İçinde bulunduğumuz insanmerkezci bakış açısıyla tabii ki o “başkası” diğer insanlardır. Ancak gezegenle barış içinde var olmak istiyorsak altın kuralın bütün diğer canlılara hatta cansızlara yayılması gerekir. Bu nedenle, Good4Trust.org’ta altın kural dünyadaki bütün canlıları kapsar.

Good4Trust.org’un altın kuralı dört maddeden oluşur:

“Kişi veya Kurum;

- Canlılara ve doğaya kendisine davranılmasını istediği gibi davranır.
- Canlılara ve doğaya kendisine davranılmasını istemediği şekilde davranmaz.
- Kendisi için ne isterse canlılar ve doğa için onu ister.
- Karşısındakinin ne istediğini anlar, ona göre davranır.” (Good4Trust).

Altın kural gereği topluluğun sosyal dayanışma yönü de vardır. Türeticiler, iyilik içeren eylemlerini veya altın kuralı takip eden herhangi bir davranışı Good4Trust’ta paylaşmaya teşvik edilir. Bu paylaşımlar için yazılım içinde tasarlanmış bir iyilik akışı vardır. Örneğin, temel ihtiyaçlarını karşılamak için doğaya ve topluma verilen zararı en aza indiren ürün ve hizmetleri satın almak iyiliğin en yüksek şekli olarak görülür veya bir çocuğun eğitimine katkıda bulunmak, sivil toplum kuruluşuna gönüllülük yapmak

veya bağış yapmak gibi (Şekil 9). Bu da sistemdeki bireylerin arasındaki bağı güçlendirirken bir yandan da iyiliği destekler.

Bilimsel araştırmalar, iyi işler yapmanın sağlık için iyi olduğunu (Whillans ve diğ.), öğrenilebileceğini (Weng ve diğ.), kendinizi iyi hissetmenizi sağladığını ve içinize sıcaklık verdiğini, diğer bir deyişle başkaları için iyi şeyler yapmanın kişinin iç dünyasında olumlu duygular ("helper's high") oluşturduğunu gösteriyor (Andreoni). Dolayısıyla, çevreyanlısı davranışın içsel motivasyon yönü, sürdürülebilir gelecek için kritik bir konuma yükseliyor (Van der Linden). Beyin kimyası ve sosyal davranış çalışmaları, bir kişinin iyilik yaptığını görmenin, iyi işler yapma arzusunu harekete geçirdiğini ve bu davranışın yaygınlaşacağını ve sıklığının artacağını destekliyor ve iddia ediyor (Schnall ve diğ.).

Şekil 9. Good4Trust.org'da iyiliklerin paylaşımı

Ne yazık ki kendimizi bildik bileli yanlış bir varsayımla telkin ediliyoruz. Zannediyoruz ki insan bencildir ve kendi çıkarları çerçevesinde hareket eder. Bunun tam tersinin gerçek olduğunu, insanın yardımsever ve kendinden önce sevdiklerini ve toplumu düşündüğünü bariz olarak biliyoruz. Rutger Bregman'ın İnsanlık (*Humankind: A Hopeful History*) adlı kitabı insanın bencil ve çıkarıcı olduğu anlatısına açıkça karşı çıkıyor. Verdiği örnekler çarpıcı. Örneğin, William Golding'ın *Sineklerin Efendisi* (*Lord of the Flies*) adlı ünlü ve ses getirmiş bir romanda anlatılan vahşi ve bencil genç insanların "doğası"nın gerçek bir kurgu olduğunu gösteriyor. Benzer bir durumu yaşamış ve bir adada mahsur kalmış altı gencin gerçek hikâyesine baktığımızda anlatılan kurgunun tam tersini görüyoruz. Gençler ne kendi çıkarlarını gözetmiş ne de "vahşi"leşmiştir. Aksine, yardımlaşarak, birbirlerini gözeterek, anlaşmazlıklara çözüm yöntemleri geliştirerek adada bir buçuk yıl hayatta kalmayı başarmışlardır (Bregman).

Zimbardo'nun Stanford Hapishane Deneyi'ndeki çarpıcı "sonuç"lardan Milgram'ın Şok Deneyi'ndeki "itaat"e ve Muzaffer Şerif'in deneyindeki "şiddet"e kadar anlatılan hikâyelerin hepsinin yanlış olmasına rağmen topluma zarar veren çok ciddi sonuçları olmuştur. Zimbardo'nun, gardiyanları sert davranmaya yönlendirdiği açığa çıksa da deneyin "açığa çıkardığı" insanlığın içindeki kötülüğün, "sadistliğin" bilimsel geçerliliği olmasa da deneyin "sonuçları" hâlâ gerçeklik taşırcasına anlatılıyor (Texier; Cohen). Benzer şekilde, Milgram'ın şok deneyinde verilerle oynandığı ve aslında deneklerin %65'inin itaat etmemesine rağmen o videoların gizlenip çoğunluğun itaat ettiği "sonucuna" varıldığı bulundu ama bu, insanlığın doğası hakkında verilen hükmü engelleyemedi (Millard). Muzaffer Şerif "Soyguncular Mağarası Deneyi"nde ise farklı gruplardaki çocukların birbirlerine düşmanca tavır sergilemelerini beklerken birinci denemede bu davranışlardan hiçbirisi gerçekleşmedi (Robinson). Ancak Şerif, insanlığın düşmanca duygulara sanıldığı kadar meyilli olmadığı sonucuna varmak yerine bu deneyi gizleyip daha fazla manipülasyonla çocukları birbirine düşüren bir deneme daha yaptı (Robinson).

Her ne kadar bilimsel geçerliliği olmasa ve gerçekliği yansıtmıyor olsalar da, bu deneyler insanlığın kötü olduğu hükmünü körükledi. Hatta, bahsettiğimiz gibi, sonradan geçerliliğinin olmadığı kanıtlanmasına rağmen; Muzaffer Şerif'in deneyi düzmece de olsa, gözlemlenen "düşmanca tutum"lar kutuplaşma üstüne yazılan bir kitapta hâlâ örnek olarak kullanılıyor (Erdoğan ve Uyan-Semerici 18). *Kutuplaşmayı Nasıl Aşarız* başlıklı bu kitapta Şerif'in deneyindeki hatalar yerine "insan doğa"sının kutuplaşmayı nasıl etkilediğinden bahsediliyor. Belki de kutuplaşmayı önleyici politikaları yanlış yönlendiriyor.

Bu örnekte olduğu gibi insan doğasının bencil, rekabetçi ve çıkarıcı olduğuna inanmaya neden devam ediyoruz? İnsanlığın doğasında kötülük olduğu inancı bilinebilirlik kısayolu (availability heuristic) tarafından destekleniyor. Her gün haberlerde işlenen suçları ve savaşları izledikçe bu tür vahşetler aklımızda yer ederken, insanlığın iyiliğini gösteren birçok eylem ve haber geri planda kalıyor hatta ekranlara yansıtılmıyor, yeterince paylaşılmıyor (Bregman). Haberlerde kötü olayların anlatılması, bir insanın başkasına yaptığı bir iyilikten çok daha sık gösteriliyor ama bunun sebebi gerçekten sıklıkları değil, daha çok ilgi çekmesi, olumsuz olayların hatırlanma oranlarının daha yüksek olması.

Bunun farkında olan bazı sosyal girişimler dahi türedi. Örneğin, Pozy haberleri tarayarak mutlu ve iyi haberlerin görünürlüğünü artırıyor ("pozy"). Benzer bir şekilde, EcoHero da ekolojik açıdan olumlu davranışları öne çıkarıp toplumsal eylemlerimizi takip etmemizi sağlıyor ("EcoHero"). Böylece olumlu davranışlarımızı artırmak, pekiştirmek yönünde bizi diğerleri gibi motive ediyor. Good4Trust.org'da da Pozy ve EcoHero ile benzer bir biçimde, amacımız iyiliklerin kötülüklerden çok daha görünür olmasını sağlamak. İnsanın ve toplumun iyilik dolu haberlerini, eylemlerini yukarı taşımak.

İyilik akışına ek olarak, Good4Trust faaliyetleri hakkında geniş bir bilgi yelpazesinin toplulukla paylaşıldığı bir blog da bulunuyor. Blog'da paylaşılan içerikler arasında üreticilerin

vaka çalışmaları, türeticileri ve üreticileri bir araya getiren festivaller, ekoloji hakkında bilgiler, iş birliği hikâyeri vb. Örnekler yer alıyor.

Good4Trust, üreticilerin onurlu bir yaşam için gelir elde etmelerini sağlamanın yanı sıra, tüm üreten treticilerin arzuladığı yaşam biçimini teşvik ederek gerçekten ekolojik ve sosyal olarak adil bir ekonomi uz görüyor. Bunun için bir sosyal girişim hatta dönüştürücü bir dijital kamu hizmeti olarak Good4Trust.org, dünya genelinde ekonomiyi şekillendirmek için kitlelerin ve sosyal medyanın gücünü kullanır. Ekolojik ve sosyal açıdan adil bir dünya amacıyla bir araya gelen üreticiler ve türeticiler; insanlık olarak hayatta kalabilmek, gezegenle ve diğer ahalisi ile uyum içinde olabilmek için ekonomiyi bir ormana dönüştürmek amacıyla yola çıkarlar.

Good4Trust'ta Yönetişim

Good4Trust yönetişim olarak bir şirketten çok farklı bir biçimde işler ve topluluk temelli yönetişim sistemlerini benimser. Ashoka ve Ernst&Young iş birliğinde yazılan "Closing Gaps in Climate Finance" (İklim Finansında Açıkları Kapamak) adlı raporda, Good4Trust.org'da yönetişimin, kâr amacı gtmemenin yanında, "[Good4Trust'ı] etik bir pazar yeri olmanın ötesine, güvene ve karşılıklılık ilkelerine bağlı samimi bir topluluk olmaya" taşıdığını söylüyor ve özellikle öz yönetim sistemlerine dikkat çekiyor (EY ve Ashoka 14).

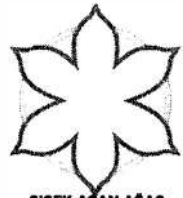
Good4Trust'ta yönetişim, temelde katılım ve katkıya bağlıdır. Bunun için topluluğa katılan her treticiye bir sanal tohum verilir. Türeticiler, iyilik akışında paylaştıkları her iyilik için tohumlarına 7 damlaya kadar su verebilirler. Böylece o tohum iyilik paylaştıkça damla damla sularla filizlenir. Toplulukta bir şey satın almak da dâhil olmak üzere, yaptıkları her iyilikte tohumları sulanmış olur. Ne zaman bir iyilik yapsalar veya bir şey satın alsalar, biriktirdikleri su ile tohum yavaş yavaş büyür; önce filiz, sonra fidan, genç ağaç, yetişkin ağaç, iekli ağaç ve en sonunda da meyve veren ağaç olur (şekil 10).

GENÇ AĞAÇ

YETİŞKİN AĞAÇ

ÇİÇEK AÇAN AĞAÇ

MEYVE VEREN AĞAÇ

Şekil 10. Tohumdan filize, fidana, genç ağaca, olgun ağaca, çiçek açan ağaca ve son olarak da meyve veren bir ağaca doğru ilerleyen ve üreticinin her bir adımda yönetim hakları elde ettiği 7 katılım düzeyi.

Böylece üreticiler, dijital kamu hizmetini sürekli kullanarak ve ihtiyaçlarını Good4Trust'tan karşılayarak, ekonomiyi yalnızca üretim ekonomisine dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda ağaçlarını büyüterek statü kazanırlar. Bu statü, onlara topluluğun yönetimine katılma hakkı verir. Sonuç olarak, topluluğa ne kadar dâhil olur ve toplulukta ne kadar paylaşım yaparsanız o kadar fazla hakkınız olur. Good4Trust, meyve veren ağaç statüsüne ulaşan üreticiler arasından seçilen 7 kişiden oluşan Yediler Konseyi tarafından yönetilmektedir. Yediler Konseyi'nin seçim sürecinde genç ağaçların bir, yetişkin ağaçların iki oyu vardır. Konsey adayları sadece meyve veren ağaçlar grubundan ve çiçek açan ağaçlar tarafından aday gösterilebilir. Üyelerin seçiminde de dezavantajlı gruplar ve cinsel kimlik temsiliyeti gözetilir.

Ekolojik ve sosyal açıdan adil olmak ve bu yönde gelişim göstermek konusunda "niyet belgesi"ni imzalayan ve bütün üretim süreçlerini şeffaf bir biçimde açıklayan üretici başvuruları Yedi-

ler Konseyi'ne iletilir. Yediler Konseyi, başvuruları değerlendirir ve en fazla üç oy alanlar "niyetli üretici" olarak sisteme dâhil olurlar; dört veya beş oy alanlar "azimli üretici" olarak topluluğa katılırlar. Altı veya yedi oy alanlarsa "adil üretici" olarak çarşıda dükkanlarını açarlar.

Konsey, kararlarında metadisipliner düşünce bağlamında herhangi bir kriter kullanmaz (Özesmi "Metadisciplinarity"). Bunun nedeni, Sextus Empiricus'un "Pyrrhonism'in Ana Hatları"nda öne sürdüğü Akademik Şüpheciler ve Stoacılar arasındaki ana tartışma konusu olan "*kriter sorunu*"dur. Ne biliyoruz? Belirli bir konu hakkında bilgimiz olup olmadığına nasıl karar vereceğiz? Ne bildiğimizi belirlemeden önce, bilgi durumlarını bilgi olmayan durumlardan ayırt etmek için bir yöntem veya kritere sahip olmamız gerekir. Hâlbuki, herhangi bir bilgiye dair uygun bir kriteri belirlemeden önce hangi durumun bilgi olduğunu bilebilmemiz gerekir. Daha da önemlisi, Lyotard'ın (1982) belirli kuralları ve kriterleri olan söylemleri dile getirdiği gibi, "Her zaman sosyal bütünün programlanmasının, performansının optimizasyonu için basit bir araç olarak dâhil edilmesi tehlikesi vardır; bunun nedeni, onun üniter ve bütünleştirici hakikat arzusunun, sistem yöneticilerinin üniter ve bütünleştirici pratiğine uygun olmasıdır."

Başlangıçta açıklandığı gibi, Yediler Konseyi; ekolojik ve sosyal etkide olumlu bir değişimin ortak sezgisine dayanarak karar verir. Konsey; hammadde girdileri, malzeme, bileşenler, su ve enerji gibi diğer tüm varlıkların girdileri, üretim yöntemi, süreç ve malzemelerin döngüsellliği, işyeri, çalışma koşulları, ücret ve haklar, etik yönetim, iletişim, saygı, insana önem ve Toprak Ana hakları alanlarında fark yaratılıp yaratılmadığının arayışındadır. Yediler Konseyi ayrıca politika kararları vererek, platformun kat ettiği yolu izleyerek ve yürütme kolunu sorumlu tutarak bir yönetim kurulunun tüm işlevlerine sahiptir. Etik ihlal gibi durumlarda yaptırım uygulamak ve anlaşmazlıkları çözmek gibi fonksiyonlar da Konsey'e aittir.

İşleyen ve Gelişen Good4Trust.org

Bu model 2014'te Türkiye'de kuruldu ve o zamandan bu yana çalışmaya devam etmekte. Çevrimiçi çarşı ise Temmuz 2016'da açıldı ve her geçen gün ürün çeşitliliğinde, tüketicisi alımında ve sürekli çevrimiçi etkinlikte önemli bir gelişme kaydetti (bkz. yıllık raporlar <https://good4trust.org/reports>).

Good4Trust.org çarşısı; ilkelerini güven, şeffaflık, adalet ve barış değerlerine dayandıran, kendini adanmış üreticiler ve tüketiciler için bir topluluğu içeriyor. Sistem döngüsellik teşvik ediyor, sisteme giren para sistemde kalıyor ve sistem giderek genişliyor. Good4Trust.org, üretici ve tüketicilerin satışlarından gelen %3-7'lik bir gönüllü katkı ile yaşamına devam ediyor ve etkisini büyütüyor.

Örneğin, 18 Eylül 2022 itibariyle sisteme kayıtlı 506 üreticiye, 22.660 tüketicinin değer olarak yarattığı toplam gelir 2,4 milyon TL'ye ulaştı. Topluluğa ilham vermek için iyilik akışında paylaşılan iyilikler, önemli bir performans göstergesi. Bu şekilde paylaşılan 8.180 adet iyilik bulunuyor. Bu iyilikleri paylaşarak tüketiciler 19.660 "su damlası" biriktirdi. Ayrıca, tüketiciler yazılmış iyiliğe takdir etme göstergesi olan 47.821 adet "sarılma" paylaştılar. Good4Trust'un mali ve operasyonel istatistikleri <https://good4trust.org/press> adresinde gerçek zamanlı olarak sunulmakta.

Ayrıca yakın zamanda tamamlanan toptan alışveriş özelliğiyle döngüsel ekonomi bağlamında üreticilerin ihtiyaçlarını birbirlerinden sağlayabilmesi ve varlığın sistem içerisinde kalması güçlendi. Üreticiler birbirlerinden teklif bazlı toptan alışveriş yapıp ekosistem içerisindeki sinerjiyi destekliyor. Bir yandan da toptan alışverişle birçok farklı zamanda perakende almanın yaratacağı ulaşımdaki ekolojik tahribatı da azaltılabiliyor. Ekonominin kendi içinde dönerek sızıntının en aza indirilmesi ve varlığın içeride kalarak döngüsel ve sinerjik etki yaratabilmesi için 2022 sonunda "Trust" para biriminin devreye alınması çalışmaları devam ediyor. Trust para biriminde ABD Doları'nın üstünde yazan "In God we trust" (Tanrı'ya güveniyoruz) yerine "In Good We Trust" (İyiliğe güveniyoruz) yazı-

yor. ABD Doları'ndaki "In God We Trust" yazısı Amerikan İç Savaşı'ndan sonra ülkenin politik ve ekonomik refahının dini inanca bağlılığını sürekli hatırlatmak için konmuştu ("The Legislation Placing"). Good4Trust.org'da ise biz doğayla uyumlu ekonomik bir ekosistemin, bir üst varlığa inançtan ziyade, insanın içindeki iyiliğe olan inancın paylaşılması ile mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Peki neden böyle bir yola çıktık? Bunun için yerel para birimlerinin faydalarını incelemek gerek. Yerel para birimleri; yerel pazarları hareketlendiriyor, paranın yerel ekonominin dışına kaçmasını engelleyerek yereldeki insanları zenginleştirip yaşam kalitelerini yükseltiyor, insanların yerel işletmelere sahip çıkmasını sağlıyor, ulaştırmayı azaltıp karbon ayak izini küçültmenin yanı sıra yerel doğal varlıklara insanların sahip çıkmasını sağlıyor (Özesmi, "Türkiye'de"). Ayrıca, yerel KOBİ'ler arası iş birliklerini çoğaltıyor, yerel yönetimler ile işletmeler arasındaki sinerji ve iş birliklerini arttırıyor, özel indirimler sağlayarak müşterinin maliyetlerini azaltıyor. Bunları aslında etrafımızda sıklıkla görüyoruz. 10 kahve alana bir bedava kartlarımız, telefon uygulamalarımız, bonuslarımız, millerimiz var. Var olmasına var da bunlar müşteri sadakati programları ile sınırlı uygulamalar. Bu uygulamaların faydası tek bir şirkete ve belki biraz da müşteriye... Zira bu programlar şirketlere kârlılığı ispatlandığı için yürüyor. Toplu satış ve pazarlama avantajları ile bu programlar CRM'e yükledikleri "sadık müşterileri" üzerinden şirketler için daha da çok kâra dönüştürüyor (Özesmi, "Türkiye'de").

Bizim burada bahsettiğimiz, bir şirketin veya kurumun yararına olan bir para birimi değil. Kamusal bir hizmetten bahsediyoruz. Aynen TL gibi işleyen, yerelde veya bir kooperatif gibi bir araya gelmiş insan topluluklarının arasında kullanılan, üyelerin tamamına açık bir para biriminden bahsediyoruz. Peki bu uygulama kamusal anlamda faydalı ise kanuna aykırı mı? Kanuna da aykırı değil çünkü TL muadili bir kupon. Vergisi, harcı aynen TL muadili olarak, TL olarak belgelenip ödenebiliyor. Etki yaratmış iki yerel para birimini inceleyelim (Özesmi, "Türkiye'de").

Brixton Pound'u (B£), İngiltere'de bir şehir olan Brixton'daki işletmeleri, yerel üretim ve ticareti güçlendirmek için tedavüle sokulmuş bir para birimi. Sterlin'in yerine geçmek üzere değil onu tamamlamak ve yanında kullanılmak üzere dükkân ve işletmeler tarafından kullanılıyor. Brixton çarşısındaki esnafın, aralarında dayanışmasına vesile olurken Brixtonlu olma gururunu yani hemşehrilik ruhunu güçlendiriyor. 2009' da kâğıt para olarak tedavüle giren B£, 2011' de SMS ile çalışan elektronik bir sistem hâlini aldı. Şu anda 250'nin üzerinde işletme B£'unu kabul ediyor. Yeni Ekonomi Vakfı'nın hesaplarına göre B£ gibi yerel para birimleri ortalama 3 katı daha fazla yerel ekonomide çevriliyor yani harcanan her 1000 B£ şehirde 3000 £ değer yaratacak şekilde dolaşıyor. Bu sayede şehirde esnaf başta olmak üzere herkesin yaşam standartını yükseltiyor. Dışarıdan mal geleceğine, yerel üretilmiş mallara yönelik bilinci ve talebi arttırdığı için ulaştırma maliyetleri düşerken aynı zamanda, ulaşımdan kaynaklanan ve iklim değişikliğine neden olan gazların salımını da azaltıyor. B£ bugün yalnız değil! Bristol, Cardiff, Cornwall, Exeter, Kingston, Lewes, Liverpool, Plymouth, Stroud, Totnes, Worcester, Hackney ve Oxford da kendi yerel para birimlerini tedavüle sokmuş durumda (Özesmi, "Türkiye'de").

Gelelim İsviçre'ye. İsviçre denince, işin içinde banka olmazsa olmaz. Ama bu bildiğiniz bankalardan değil. WIR Bankası. WIR Almanca Wirtschaftsring'in kısaltılmış hâli, yani işletme döngüsü. WIR 1934'te bir kooperatif olarak kurulmuş, sonra bankaya dönüşmüş. Şu anda 60 bin üyesi var (İsviçre'deki işletmelerin yüzde 17'si), bunlardan 45 bini KOBİ, 15 bini şahıs şirketleri. Birbirlerinden alışveriş yaparak topluca İsviçre GSYİH'sının yüzde 2'sine gelen, 10 haneli bir ciro yaratıyorlar. Bu nedenle dünya-daki en büyük ölçeklenmiş B2B kapalı devre para birimi olarak kabul ediliyor. İsviçre frangına çevrilebilir olan para birimi yine tamamlayıcılık görevini üstleniyor. Ekonomist James Stodder'in yaptığı araştırmaya göre kapalı devre WIR para birimi finansal kriz dönemlerinde KOBİ'lerin krizden etkilenmemesini sağlıyor, ciro ve kârlarının azalmasını önüyor. Yapılan araştırmadaki bu sonuçlar WIR toplam cirosu GSYİH'nın yüzde 2'si olmasına rağmen istatistiki açıdan anlamlı. İsviçre KOBİ ve şahıs şirketlerin-

de yaratılan değer WIR olarak aralarında pervane gibi dönüyor, ekonomiye değer üstüne değer katıyor (Özesmi, "Türkiye'de").

İnsanlığı doğa ile uyumlu ve barış içerisinde bir ekonomik varoluşa evriltmek istiyorsak üretim ekonomisinin yaygınlaşması gerekliliği ortada. Bu nedenle gittikçe gelişen Good4Trust.org'un Türkiye'nin yanı sıra şu anda Güney Afrika, Şili ve Almanya'da da açılma çalışmaları sürüyor. Good4Trust.org'un açık kaynaklı bir yazılım olması ve sistemi kâr amacı gütmeyen bir sosyal lisans sözleşmesiyle kurmak isteyen herkese verilebilmesi onun dünyadaki etkisini artırmasını kolaylaştırıyor (Özesmi, "Türkiye'de").

Bu noktada Good4Trust.org'un kendisinin de bir sosyal girişim olduğunu ifade etmekte fayda var. Good4Trust, bir sosyal girişim olarak; geleneksel şirketlerle kıyaslandığında sadece misyonuyla değil çalışma modeliyle de farklı. Good4Trust'un kâr amacı gütmeyen işletim modeli, iş birliğine dayalıdır ve onaylanan üreticileri kendi aralarında ve tüketiciler ile iş birliği yapmaya teşvik eder. Amaç, sistem içinde yaratılan değeri sistem içerisinde korumaktır; geleneksel şirketler ise yarattıkları değeri işletmeden çıkartarak özel sermayeye aktarmayı tercih edebilirler. Ayrıca, geleneksel şirketler çoğunlukla sadece yasal düzenleyiciler tarafından istenen bilgileri açıklamayı tercih ederken Good4trust, sosyal girişim performansını çeşitli boyutlarda gerçek zamanlı olarak şeffaf bir şekilde duyurmayı tercih etmektedir.

Good4Trust'ta, ilkesel olarak, tüketiciler tüketmezler; günlük yaşam için ihtiyaçlarını satın alırlar. Örneğin, ihtiyaç sahiplerine fazla gıda vermek (gıda bankacılığı sistemi) için bir süpermarket inşa eden bir STK, yararlanıcılara sağladığı market poşetlerini, organik pamuklu poşetler üreten bir sosyal girişimden satın alabilir. Bir üretici, organik - adil ticaret gömleklerini yıkamak için atık küllerden elde edilen, sentetik olmayan kül suyu satın alır. Kül suyu üreticisi, külünü organik ata yadigarı buğday ekmeği fırınından alır vb. İşte bu şekilde, makro düzeyde döngüsel ekonomi, bir orman hâline gelene kadar her seferinde bir bağlantı, bir ilişki ile kurulur.

İleride bu orman ekosistemi oluşmaya başladıkça yeni bir bilimsel disipline de ihtiyaç duyulacak ve belki de oluşmaya başlayacak. Türeticilerin ve üreticilerin davranışlarını inceleyen ve bunu tüketiciler ve geleneksel üreticilerle karşılaştıran araştırmacılara ihtiyaç duyulacak. Bu disiplin çerçevesinde, bahsedilen yeni ekonominin işlemleri, değer zincirleri, tedarik zincirleri ve ağları araştırılmalı, analiz edilmeli, bütün ekolojik ve sosyal etkiler tanımlanmalı ve ölçülmeli. Belki de gelecekte ekonometriden ziyade “ekolometri” hakkında konuşmaya başlayacağız. Ekolojik İktisatçılar yerine İktisadi Ekolojistlerin oluşturduğu yeni bir bilim dalından söz ediyor olacağız.

Türetim Ekonomisinin Önündeki Güçlükler

Her yenilik gibi, Good4Trust'ın da çıktığı yolculukta karşılaştığı çeşitli güçlükler var. Bu güçlüklerin en önemlilerinden biri, türetici tabanının genişletilmesi. Henüz türetici kavramının kendisi çok yaygın değil. Gerçi, bu kavramın her geçen gün farklı çevreler tarafından ve daha çok kullanıldığını görüyoruz. Türetim ve türetici kavramlarının yaygınlaşabilmesi için günümüz tüketicilerinin alışkanlıklarında bir paradigma değişikliğine ihtiyaç var. Bu paradigma değişiminin ön koşulu, günümüz tüketim trendlerinin neden olduğu tahribat ve yıkım ile ilgili farkındalık. Tüketiciler gereksiz ve/veya duyarsız satın almalarının doğaya ve insana verdiği tahribatın farkına vardıklarında, satın alma alışkanlıklarında da bir değişikliğe yönelecekler. Sadece gerekli olan ürünleri, sosyal ve ekolojik olarak adil üreticilerden satın almaya başlayacaklar.

Aşılması gereken en önemli güçlüklerden biri belki de fiyat meselesi. Günümüzde etiketlerin üstünde gördüğümüz fiyatların hiçbiri o ürünlerin gerçek bedelini yansıtmıyor. Şu andaki en önemli problemlerden biri topluma ve doğaya dolaylı olarak verilen zararların hiçbirinin maliyetin içerisinde olmaması. Örneğin, ödediğiniz elektrik faturasında kömürlü termik santralde üretilen o elektriğin kömürlü termik santral etrafında yaşayan insanların solunum hastalıkları veya cıvaya bağlı zekâ kayıplarına yol açan maliyetleri yok. Bu nedenle sosyal ve ekolojik olarak adil üretilen

ürünlerin fiyatı, pazardaki seri üretilen ve maliyetleri doğaya ve topluma yüklenen alternatiflerinden daha “pahalı” yani yüksek olabilir. Ancak bu dışsallaştırmalar nedeniyle “ucuz” olan alternatifler aslında çok daha “pahalı”dır. Beklentimiz, gerekli paradigma değişikliğiyle tüketim odaklı tüketicilerin tüketicilere dönüşmesi; ucuz ve moda olanı almak yerine gerekli, doğru ve adil olanı tercih etmeleri yönünde değişimleri. Bu ise zaman alan bir süreç.

Diğer bir nokta, üretim ekonomisinin hayata geçebilmesi için Good4Trust üreticilerinin tedarik ağlarının derinleştirilmesi. Bu nedenle, yaratılan değeri sistem içinde tutmak için üreticilerin sistemdeki mevcut üreticilere bağlanarak hammaddelerini satın almalarını teşvik eden bir tedarik ağı projesi başlatıldı. 2021 yılında oluşan Mycelium Tedarik Ağları Çemberi şu anda, döngüsel tedarik ağlarının kurulması ve üreticilerin birbirleriyle adil bir alışveriş ağı kurması üstünde çalışıyor.

Good4Trust’un dünya genelinde üretim ekonomisini hayata geçirebilmesi ancak ürün portföyündeki türetime dayalı yapının, mevcut tüketime dayalı ekonomik yapıdan daha büyük bir ekonomiyi kapsamasıyla gerçekleşebilir. Ancak o zaman sistem, onarıcı olabilir ve bir orman gibi çalışır. Bunun için de ortaya çıkacak binlerce Good4Trust.org benzeri sisteme ihtiyacımız var. Üretim ekonomisi sistemi tüketim ekonomisini geçersiz kılacak, yüz milyonlarca veya belki milyarlarca üreticiyi ve milyonlarca üreticiyi kendi bünyesine çekmesi gerekecek. Bunun gerçekleşmesi için ya büyük bir yatırıma ya hızlı çoğaltma ve ağ etkilerine ya da her ikisine birden ihtiyaç duyulacaktır. Alternatif olarak; bu yeni ekonomi Good4Trust tipi üretim ekonomisi organizasyonlarının kendi kendini finanse eden binlerce çeşidinin bir hareketi hâline gelebilmesiyle de mümkün olabilir.

Topluluk ve üretim ekonomisi sistemi, farklı yerlerde kendini daha çok kanıtladıkça, ölçeklenme ve çoğalma bunu takip edecektir. Hâlihazırda mevcut ekonomik sisteme direnen veya onunla başa çıkmaya çalışan birçok girişim var, bu da kurmaya çalıştığımız sisteme olan acil ihtiyacı göstermekte. Üretim ekonomisi ve özellikle Good4Trust.org, gelecekteki olası küresel bir ekonomik model olarak ortaya çıkabilir.

Ayrıca, Good4Trust'un yarattığı sosyal ve ekolojik fayda ve değeri değerlendirmek için bir ölçüm sistemine ihtiyaç vardır. Böyle bir ölçüm sistemi, Good4Trust'un topluma ve doğaya yarattığı faydaları şeffaf olarak görmeyi sağlayacaktır. Topluma ve doğaya yaratılan faydaların gösterimi, farkındalığı artırarak bu girişimin bir parçası olmaları için daha fazla üreticiye ilham verebilecektir.

GELECEK TÜRETİM EKONOMİSİ Mİ?

Anlattığımız gibi; türetim ekonomisi, gezegensel evre sorunlarımızı çözmeye yardımcı olmada büyük bir potansiyele sahip. Ekosistemimizin ve bu gezegenin barındırdığı biyoçeşitliliğin yok edilmesini önleyebileceği inancıyla, kapsayıcı, ekolojik ve sosyal açıdan adil kalkınma sağlayan yeni bir ekonomik yönetişim modeli öneriyoruz. Good4Trust.org aracılığıyla, türetim ekonomisinin sadece teorisini konuşmuyoruz, onu gerçek hayata geçiriyoruz. Treticileri bir araya getirerek döngüsel bir yeniden güçlendirici ve nihayetinde yenileyici, onarıcı bir ekonomi inşa ediyoruz. Zenginliğin yerel treticilere yeniden dağıtılması, onlara onurlu bir yaşam ve güvenli bir ticari alan sağlıyor. Yönetişim sistemi, türeticiler kendileri tarafından yönetildiği için kapsayıcı ve demokratik. Bu zellik önemli çünkü herkesin yararına olan çözümlerin ancak tabandan yönetişim yoluyla elde edilebileceğine inanıyoruz. Doğayla barış ve uyum sağlayacaksa, toplum olarak ekolojik ve sosyal açıdan adil yaşamak zorundayız.

Good4Trust ve türetim ekonomisiyle bu yönde bir adım attık. Daha fazla insanı bizimle adım atmaya ikna etmeyi umuyoruz. Öte yandan türetici düzeyinde makro ölçekte, çoğunlukla yerel, sızıntı olmayan, döngüsel ekonomide aynı altın kural ile yola çıkan, ekolojik ve sosyal adalet ilkelerine dayanan çok sayıda benzer yapıların oluşmasını da umuyoruz.

şimdi tüm dünya ekonomisinin bir türetim ekonomisi olduğunu hayal edelim. Minimum düzeyde negatif veya pozitif ekolojik ve sosyal etkiye sahip makro ölçekli bir döngüsel ekonomi oluşsun. Derinleştirilmiş döngüsel tedarik ağlarıyla sinerjik ve döngüsel ilişkilere sahip bir türetici ve türetici ekosistemine

sahibiz artık. Satın aldığımız yiyecekler organik, toksinsiz ve sağlıklı; üstelik bunları adil bir fiyata satın alıyoruz. Sağlığımız ve çocuklarımızın sağlığı için iki kere düşünmüyoruz. Yemeğimizi üreten insanları bizzat tanıyoruz. Tüm üretim tarzlarının arkasındaki işçilerin sosyal olarak korunduğundan, yasal olarak çalışacak yaşta olduklarından ve çocuklarına iyi bir eğitim sağlamak için yeterli gelire sahip olduklarından eminiz. Küresel olarak düşünürsek, artık hayvanların veya diğer canlıların neslinin tükenmesiyle ilgili endişelerimizin kalmadığını hayal edin. Herkese yetecek kadar temiz suyumuz var. Hoş ve yaşanabilir bir iklime sahibiz, bizi ve diğer canlıları öldürebilecek aşırı sıcaklıklardan, fırtınalardan, sellerden korkmuyoruz.

İnsan ve yaşayan bütün diğer canlılara miras kalan “Dünya” adında güzel bir gezegen, bir evimiz var. Şimdi bizim yaşamımız için, bütün canlıların ve gelecek nesillerin yaşamları için bu ev ile uyumu yakalamak ve ona verdiğimiz zararları onarmak zorundayız.

Bunun için orman olabiliriz, orman olacağız.

- “\$1 in 2007-2022 | Inflation Calculator.” Official Inflation Data, Alioth Finance, 10 Ağustos 2022, <https://www.officialdata.org/us/inflation/2007?amount=1>. Erişim tarihi 11 Ağustos 2022.
- “A Movement of Communities Coming Together to Reimagine and Rebuild Our World.” *TransitionNetwork.Org*, 2022, <https://transition-network.org>. Erişim tarihi 1 Ocak 2022.
- Aguiton, Christoph. “The Commons”. *Systemic Alternatives*, 2017, <https://systemicalternatives.org/2017/03/20/the-commons>.
- Alhashem, Mohammad Adnan. “Prosumption as a Discursive Practice of Consumer Empowerment: Integration of Individual Resources and Co-Prosumption of Value in an Online Community”. Şubat. 2016, <https://core.ac.uk/download/pdf/83926296.pdf>.
- Andreoni, James. “Impure Altruism and Donations to Public Goods: A Theory of Warm-Glow Giving.” *The Economic Journal*, cilt 100, no. 401, 1990, s. 464, <https://doi.org/10.2307/2234133>.
- Argandoña, Antonio. “Stakeholder Theory and Value Creation.” *SSRN*, University of Navarra - IESE Business School, 2011, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1947317.
- “Ashoka; Everyone A Changemaker.” *Ashoka Turkey*, Ashoka Turkey, www.ashoka.org/en-tr. Erişim tarihi 24 Temmuz 2021.
- Bador, Margot, ve diğ. “Future Summer Mega-Heatwave and Record-Breaking Temperatures in a Warmer France Climate.” *Environmental Research Letters*, cilt 12, no. 7, 2017, s. 10, <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aa751c>.
- Bauwens, Michel, ve diğ. *Peer to Peer: The Commons Manifesto*. London, University of Westminster Press, 2019, www.uwestminsterpress.co.uk/site/books/m/10.16997/book33.
- Bayraktar, E., Bozkurt, E., Özesmi, U.. “Sosyal Girişimin Lafzı ve Ruhı”. *Optimist, Girişim, İnovasyon, Yönetim*, Yıl: 2, Sayı: 17, 2014, https://drive.google.com/file/d/0Bw-DqygUWE2tZUZKMHc1RDllNmM/edit?resourcekey=0-808bw5ihEVNt_xUBRqphbg
- Bellotti, Victoria, ve diğ. “A Muddle of Models of Motivation for Using Peer-To-Peer Economy Systems.” *ACM Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '15)*, 2015, www.researchgate.net/publica-

tion/275653007_A_Muddle_of_Models_of_Motivation_for_Using_Peer-to-Peer_Economy_Systems/link/561efe5708aecdac20a7/download.

Berkes, Fikret, ve Iain J. Davidson-Hunt. "Communities and Social Enterprises in the Age of Globalization." *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, cilt 1, no. 3, 2007, s. 209–21, <https://doi.org/10.1108/17506200710779521>.

BMEL. "Deutschland, Wie Es Ist, Der BMEL-Ernährungsreport 2018." *BMEL*, Bundesminister für Ernährung und Landwirtschaft - BMEL, 2017, s. 12, www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/DE/Broschueren/Ernaehrungsreport2018.pdf?__blob=publicationFile&v=4#:~:text=43%20Prozent%20kochen%20so%20gut,JAHR%20KOCHEN%20VIEL%20UND%20GERNE.&text=MEHR%20FRAUEN%20ALS%20M%C3%84NNER%20ACHTEN%20AUF%20GESUNDE%20ERN%C3%84HRUNG.

Bollier, David. "The Commons as a Growing Global Movement | David Bollier." *News and Perspectives on Commons*, 2014, www.bollier.org/blog/commons-growing-global-movement.

Bregman, Rutger. *Humankind: A Hopeful History*. Bloomsbury Publishing PLC, 2020.

British Council. "Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu." *British Council Türkiye*, 2019, www.britishcouncil.org.tr/programmes/education/social-enterprise-research.

Brown, Patrick T., ve Ken Caldeira. "Greater Future Global Warming Inferred from Earth's Recent Energy Budget." *Nature*, cilt 552, no. 7683, 2017, s. 45–50, <https://doi.org/10.1038/nature24672>.

Burley, Helen. "The Land and Water Footprints of Everyday Products Mind Your Step." *Friends of the Earth*, Friends Of The Earth Trust, 2015, <https://friendsoftheearth.uk/sites/default/files/downloads/mind-your-step-report-76803.pdf>.

Caffentzis, G., ve S. Federici. "Commons against and beyond Capitalism." *Community Development Journal*, cilt 49, no. suppl 1, 2014, s. i92–105, <https://doi.org/10.1093/cdj/bsu006>.

Caron, Justin, ve Thibault Fally. "Per Capita Income, Consumption Patterns, and CO2 Emissions." *Berkeley Department of Agricultural and Resource Economics*, Berkeley Rausser College of Natural Resources, Ağustos. 2020, s. 2, <https://are.berkeley.edu/~fally/Papers/CO2paper.pdf>.

Carroll, Archie B. "A History of Corporate Social Responsibility." *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*, 2009, s. 19–46, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199211593.003.0002>.

Chico, Daniel, ve diğ. "A Water Footprint Assessment of a Pair of Jeans: The Influence of Agricultural Policies on the Sustainability of Consumer Products." *Journal of Cleaner Production*, cilt 57, 2013, s. 238–248. ReserachGate, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.06.001>.

Chivian, Eric, ve Aaron Bernstein. *Sustaining Life: How Human Health*

- Depends on Biodiversity*. Oxford University Press, 2008.
- Cohen, Noam. "Beware the Epiphany-Industrial Complex." *WIRED*, 19 Ağustos 2019, www.wired.com/story/beware-the-epiphany-industrial-complex. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Credit Suisse Research Institute. "Global Wealth Report 2021." *Credit Suisse*, Credit Suisse Research Institute, Haziran 2021, www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html.
- D'Alisa, Giacomo, ve diğ. *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. İnci bas-
k1, New York, Routledge, 2014.
- Demaria, Federico, ve diğ. "What Is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement." *Environmental Values*, cilt 22, no. 2, 2013, s. 191-215, <https://doi.org/10.3197/096327113x13581561725194>.
- Desai, Shweta. "Temperatures Cross 40 C in Paris for 3rd Time since 1947." *AA Environment*, Anadolu Agency, 19 Temmuz 2022, www.aa.com.tr/en/environment/temperatures-cross-40-c-in-paris-for-3rd-time-since-1947/2640960#:~:text=Temperatures%20in%20the%20capital%20reached,C%20on%20July%2028%2C%2019-47.
- Dittrich, P. "Rural developement, food security and nutrition". Organic Agriculture European Commission, 2012.
- "EcoHero - Be The Change and Inspiration, Track Your Eco Activities." EcoHero, <https://ecohero.app>. Erişim tarihi 1 Ağustos. 2022.
- Eisenstein, Charles. *Sacred Economics: Money, Gift, and Society in the Age of Transition*. Berkeley, California, North Atlantic Books, 2011.
- Erdoğan, Emre, ve Pınar Uyan-Semerici. *Kutuplaşmayı Nasıl Aşarız?* İstanbul, Sena Ofset, 2022.
- European Commission. "Overview of Sustainable Finance." *Finance*, European Commission, 27 Ağustos. 2021, https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en.
- European Commission. "The Polluter Pays Principle." *European Commission*, 2012, https://ec.europa.eu/environment/legal/law/pdf/principles/2%20Polluter%20Pays%20Principle_revised.pdf.
- Eurostat. "Renewable Energy in the EU in 2018." Eurostat, European Commission Eurostat, 23 Ocak 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10335438/8-23012020-AP-EN.pdf/292cf2e5-8870-4525-7ad7-188864ba0c29>. Erişim tarihi 4 Aralık 2021.
- Eurostat. "Renewable Energy Statistics." *Eurostat Statistics Explained*, European Commission Eurostat, Temmuz 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10335438/8-23012020-AP-EN.pdf/292cf2e5-8870-4525-7ad7-188864ba0c29>.
- EY ve Ashoka. "Closing Gaps in Climate Finance." EY, 2022, https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/corporate-responsibility/ey-ashoka-closing-gaps-in-climate-finance.pdf.
- Fang, Yuanyuan, ve diğ. "Widespread Persistent Changes to Temperature Extremes Occurred Earlier than Predicted." *Scientific Reports*,

- cilt 8, s. 1, 2018, s. 1–8, <https://doi.org/10.1038/s41598-018-19288-z>.
- Farmers Market Coalition. "About Farmers Markets." *Farmers Market Coalition*, Farmers Market Coalition, 11 Nisan 2017, <https://farmers-marketcoalition.org/education/qanda>. Erişim tarihi 4 Aralık 2021.
- Fatheuer, Thomas, ve diğ. *Inside The Green Economy: Promises and Pitfalls*. Green Books, 2016.
- Ferrero, Ignacio, ve diğ. "Must Milton Friedman Embrace Stakeholder Theory?" *Business and Society Review*, cilt 119, no. 1, 2014, s. 37–59, <https://doi.org/10.1111/basr.12024>.
- First Insight. "The State of Consumer Spending: Gen Z Shoppers Demand Sustainable Retail." *First Insight*, First Insight Inc., 2019, www.firstinsight.com/white-papers-posts/gen-z-shoppers-demand-sustainability.
- Freeman, R. Edward, ve John McVea. "A Stakeholder Approach to Strategic Management." *A Stakeholder Approach to Strategic Management*, Darden Graduate School of Business Administration, 2001, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=263511.
- Fuat, Memet. *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi 1*. Cilt. 17'nci baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 2016.
- Gauditz, Leslie, ve Johannes Euler. "Commons Movements: Self-Organized (Re)Production as a Social-Ecological Transformation." *Degrowth in Bewegung(En): 32 Alternative Wege Zur Sozial-Ökologischen Transformation*, Oekom Verlag, 2016, www.researchgate.net/publication/315677933_Commons_Movements_Self-organized_reproduction_as_a_social-ecological_transformation.
- Golding, William. *Lord of the Flies*. Riverhead Books, 1997.
- Good4Trust. "Hakkımızda - Good4Trust.org." <https://good4trust.org/about>. Erişim tarihi 4 Aralık 2021.
- Groot, Rudolf de, ve diğ.. "Global Estimates of the Value of Ecosystems and Their Services in Monetary Units." *Ecosystem Services*, cilt 1, no. 1, 2012, s. 50–61. *Elsevier*, <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2012.07.005>.
- Guevarra, Leslie. "Gen Y's Green Demands for the Workplace | Greenbiz." *GreenBiz*, GreenBiz Group Inc., 19 Mayıs 2010, www.greenbiz.com/article/gen-ys-green-demands-workplace. Erişim tarihi 4 Ekim 2018.
- Helfrich, Silke, ve diğ. "The Commons - Prosperity by Sharing." *Heinrich Böll Stiftung*, Heinrich Böll Foundation, 2010, www.boell.de/sites/default/files/20101029_Commons_Prosperty_by_Sharing.pdf.
- Hoekstra, Arjen Y. "Water for Food; the Water Footprint of Food." *Formas*, The Swedish Research Council Formas, Ağustos. 2008, s. 28, www.formas.se/download/18.462d60ec167c69393b91e03c/1549956098121/WaterforFood.pdf.
- Hopwood, Bill, ve diğ. "Sustainable Development: Mapping Different Approaches." *Sustainable Development*, cilt 13, no. 1, 2005, s.38–52, <https://doi.org/10.1002/sd.244>.
- Hutchings, Jeffrey A., ve John D. Reynolds. "Marine Fish Population

- Collapses: Consequences for Recovery and Extinction Risk." *BioScience*, cilt 54, no. 4, 2004, s. 297–309, www.researchgate.net/publication/229195881_Marine_Fish_Population_Collapses_Consequences_for_Recovery_and_Extinction_Risk.
- IPCC. "Global Warming of 1.5°C." IPCC, Cambridge University Press, 2018, s. 4–10, <https://doi.org/10.1017/9781009157940.001>.
- Jones, S. E., ve diğ. "Streptomyces Exploration Is Triggered by Fungal Interactions and Volatile Signals." *eLife*, 2017, <https://elifesciences.org/articles/21738>.
- Kallis, Giorgos, ve diğ. "Research On Degrowth." *Annual Review of Environment and Resources*, cilt 43, no. 1, 2018, s. 291–316, <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102017-025941>.
- Kanchanapibul, Maturos, ve diğ. "An Empirical Investigation of Green Purchase Behaviour among the Young Generation." *Journal of Cleaner Production*, cilt 66, 2014, s. 528–36, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.10.062>.
- Kantarıcı, Zeynep. "An Ethical Business for Social Responsibility and Total Quality Management: Ahi Community Case." *Route Educational and Social Science Journal*, cilt 1(2), 2014, s.177–190. *Open Academic Journals Index*, <https://oaji.net/articles/2014/872-1406103604.pdf>.
- Kawano, Emily. "Solidarity Economy, Building an Economy for People & Planet." *Solidarity Economy Association*, Next System Project, 2018, www.solidarityeconomy.coop/wp-content/uploads/2017/06/Kawano-E.-2018_Solidarity-Economy.pdf.
- Kim, Sung-Bae ve Cho Sung Bong. "The Tragedy of the Privatization of the Commons". In *Commons amidst Complexity and Change.* *The Fifteenth Biennial Conference of the International Association for the Study of the Commons*, Indiana University, 2015, https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/9840/Kim_Sung-Bae__Cho_Sung_Bong_Tragedy_of_the_Privatization_May8.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Kirk, Ashley, ve diğ. "Europe's Record Summer of Heat and Fires – Visualised." *The Guardian*, Guardian News and Media Limited, 27 Temmuz 2022, www.theguardian.com/environment/ng-interactive/2022/jul/26/how-europe-has-been-hit-by-record-fire-damage-and-temperatures.
- Kohn, A. *No Contest: The Case against Competition*. 2nci baskı., Boston, New York, Houghton Mifflin Company, 1992.
- Komlik, Oleg. "If You Think the Economy Is More Important than the Environment, Try Holding Your Breath While Counting Your Money." *Economic Sociology & Political Economy*, 2021, <https://economicsociology.org/2014/08/20/if-you-think-the-economy-is-more-important-than-the-environment-try-holding-your-breath-while-counting-your-money>. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Kropotkin, Peter. *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. Gözden geçirilmiş baskı., London, William Heinemann, 1902.

- Kujala, Johanna, ve diğ. "Toward a Relational Stakeholder Theory: Attributes of Value-Creating Stakeholder Relationships." *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, 2016, www.researchgate.net/publication/320794709_Toward_a_Relational_Stakeholder_Theory_Attributes_of_Value-creating_Stakeholder_Relationships.
- Laurenti, Rafael. *The Karma of Products: Exploring the Causality of Environmental Pressure with Causal Loop Diagram and Environmental Footprint*. 2016, s. 48,62, www.researchgate.net/publication/301560026_The_Karma_of_Products_Exploring_the_Causality_of_Environmental_Pressure_with_Causal_Loop_Diagram_and_Environmental_Footprint.
- Liesen, Andrea, ve diğ. "Succesfull Non-Growing Companies." *SSRN Electronic Journal*, 2014, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2623920>
- Linden, Sander van der. "Intrinsic Motivation and Pro-Environmental Behaviour." *Nature Climate Change*, cilt 5, no. 7, 2015, s. 612–613, <https://doi.org/10.1038/nclimate2669>.
- Luppi, Barbara, ve diğ. "The Rise and Fall of the Polluter-Pays Principle in Developing Countries." *International Review of Law and Economics*, cilt 32, no. 1, 2012, s. 135–144, <https://doi.org/10.1016/j.irl.2011.10.002>.
- Lyotard, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. University of Minnesota Press, 1982.
- MacCready, Paul B., "Chapter 16 - The Case for Battery Electric Vehicles." *The Hydrogen Energy Transition Moving Toward the Post Petroleum Age in Transportation*, Academic Press, 2004, s. 227–233.
- Martinez, Stephen. "Local Food Sales Continue to Grow Through a Variety of Marketing Channels." *USDA Economic Research Service*, USDA Economic Research Servis, 4 Ekim. 2021, www.ers.usda.gov/amber-waves/2021/october/local-food-sales-continue-to-grow-through-a-variety-of-marketing-channels
- Maslin, Mark, ve diğ. "New Views on an Old Forest: Assessing the Longevity, Resilience and Future of the Amazon Rainforest." *Transactions of the Institute of British Geographers*, cilt 30, no. 4, 2005, s. 477–499. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/3804509>. Accessed 01 Ağustos 2022.
- Meyer, Camille. "The Commons: A Model for Understanding Collective Action and Entrepreneurship in Communities." *Journal of Business Venturing*, cilt 35, no. 5, 2020, 106034, <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2020.106034>.
- MGM. "Meteoroloji Genel Müdürlüğü." *Meteoroloji Genel Müdürlüğü*, <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx>. Erişim tarihi 20 Temmuz 2022.
- Millard, Kathryn. "Milgram Was Wrong: We Don't Obey Authority, But We Do Love Drama." *The Conversation*, 3 Şubat 2015, <https://theconversation.com/milgram-was-wrong-we-dont-obey-authority-but-we-do-love-drama-36604>. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.

- Miller, Ethan. "Solidarity Economics: Strategies for Building New Economies from the Bottom-up and the Inside-Out." *Socioeco.org*, Ripess Europe, Ripess Intercontinental, 2004, https://base.socioeco.org/docs/doc-7377_en.pdf.
- Mohan, Vishwa. "Total Heatwave Days in 2022 over 5 Times More than Last Year's." *The Times of India*, The Times of India, 28 Temmuz 2022, <https://timesofindia.indiatimes.com/india/total-heatwave-days-in-2022-over-5-times-more-than-last-years/articleshow/93172931.cms>.
- Müller, C. R. "Brazil and the Amazon Rainforest – Deforestation, Biodiversity and Cooperation with the EU and International Forums,." *European Parliament*, 2020, [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/648792/IPOL_IDA\(2020\)648792_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/648792/IPOL_IDA(2020)648792_EN.pdf).
- Myers, Norman, ve Jennifer Kent. *Perverse Subsidies: How Tax Dollars Can Undercut the Environment and the Economy*. Island Press, 2001.
- NOAA Global Monitoring Laboratory. "Trends in Atmospheric Carbon Dioxide." NOAA Global Monitoring Laboratory, U.S. Department of Commerce, National Oceanic and Atmospheric Administration, NOAA Research, 2022, <https://gml.noaa.gov/ccgg/trends>.
- Noya, Antonella, and Emma Clarence. *Policy Brief on Social Entrepreneurship: Entrepreneurial Activities in Europe*. European Union, OECD, 2013, www.oecd.org/cfe/leed/Social%20entrepreneurship%20policy%20brief%20EN_FINAL.pdf.
- Ntanos, Stamatis, ve diğ. "Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from European Countries." *Sustainability*, cilt 10, no. 8, 2018, s. 1–13, <https://doi.org/10.3390/su10082626>.
- "On the Commons." *On The Commons*, <http://www.onthecommons.org/about-commons#sthash.aigOmOH3.uxz4I8ls.dpbs>. Erişim tarihi Ocak 2021.
- Ostrom, Elinor. *Governing The Commons - The Evolution Of Institutions For Collective Action*. Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press, 1990, www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf.
- Oxfam. "Inequality Kills." *Oxfam Policy & Practice*, Oxfam International, Jan. 2022, s. 7, <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621341/bp-inequality-kills-170122-en.pdf?sequence=9>.
- Oxfam. "Pandemic Creates New Billionaire Every 30 Hours — Now A Million People Could Fall Into Extreme Poverty At Same Rate In 2022." *Oxfam International*, Oxfam International, 23 Mayıs 2022, www.oxfam.org/en/press-releases/pandemic-creates-new-billionaire-every-30-hours-now-million-people-could-fall.
- Oxfam. "Profiting from Pain." *Oxfam International*, Oxfam International, 23 Mayıs 2022, <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2022-05/Oxfam%20Media%20Brief%20-%20EN%20-%20Profiting%20From%20Pain%20-%20Davos%202022%20>

- Özesmi, Uygur. "Metadisciplinarity, Scholars, and Scholarship." *Uygur Özesmi on Environment*, 2015, <https://uygarozesmi.blogspot.com/2015/12/metadisciplinarity-scholars-scholarship.html>.
- Özesmi, Uygur. "The Prosumer Economy Being Like a Forest." 2019. *ResearchGate*, www.researchgate.net/publication/331928283_Prosumer_Economy_Being_Like_aForest.
- Özesmi, Uygur. "Türkiye'de neden yerel para birimleri yok?" *Dünya Gazetesi*, 4 Temmuz 2017, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/turkiyede-neden-yerel-para-birimleri-yok/370773>. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- "P2P Foundation." *P2P Foundation*, 6 Eylül 2017, <https://p2pfoundation.net>. Erişim tarihi 1 Ocak 2022.
- Paltrinieri, Roberta, and Piergiorgio Esposti. "Processes of Inclusion and Exclusion in the Sphere of Prosumerism." *Future Internet*, cilt. 5, no. 1, 2013, s. 21–33, <https://doi.org/10.3390/fi5010021>.
- "Past Earth Overshoot Days." *Earth Overshoot Day*, Earth Overshoot Day, www.overshootday.org/newsroom/past-earth-%20overshoot-days. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Pew Research Center. "Gen Z, Millennials Stand out for Climate Change Activism, Social Media Engagement with Issue." *Pew Research Center*, Pew Research Center, 2021, www.pewresearch.org/science/2021/05/26/gen-z-millennials-stand-out-for-climate-change-activism-social-media-engagement-with-issue/.
- "pozy." pozy.org, <https://pozy.org>. Erişim tarihi 1 Ağustos. 2022.
- Prentice, Rebecca. "Workers' Right to Compensation after Garment Factory Disasters: Making Rights a Reality." *Clean Clothes Campaign*, School of Global Studies, University of Sussex, Feb. 2018, s. 5, <https://cleanclothes.org/file-repository/resources-recommended-reading-workers-right-to-compensation/view>.
- Poon, Daryl. "The Emergence and Development of Social Enterprise Sectors." *Social Impact Research Experience (SIRE)*, 2011, <https://repository.upenn.edu/sire/8/>.
- "Qu'est Ce Que l'économie Sociale Solidaire?" *Réseau Intercontinental de Promotion de l'économie Sociale Solidaire*, RIPESS, <http://www.ripess.org/quest-ce-que-less/quest-leconomie-sociale-solidaire>. Erişim tarihi 1 Ocak 2022.
- Raskin, Paul. *Journey to Earthland: The Great Transition to Planetary Civilization*. 1inci baskı, Cambridge, M.A. A.B.D., Tellus Institute, 2016.
- REN21. "Renewables 2018, Global Status Report." *REN21*, REN21, 2018, www.ren21.net/gsr-2018/chapters/chapter_01/chapter_01/#page-content.
- REN21. "Renewables 2022 Global Status Report." *REN21*, REN21, 2022, www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2022_Full_Report.pdf.
- "Reverse of United States One Dollar Bill, Series 2009." <https://>

- es.m.wikipedia.org/wiki/Archivo:US_one_dollar_bill,_reverse,_series_2009.jpg. Erişim tarihi 1 Ağustos. 2022.
- Ritchie, Hannah. "How Much of the World's Land Would We Need in Order to Feed the Global Population with the Average Diet of a given Country?" *Our World in Data*, Our World in Data, 3 Ekim 2017, <https://ourworldindata.org/agricultural-land-by-global-diets>.
- Ritchie, Hannah, ve Max Roser. "Global Land Use for Food Production." *Our World in Data*, 2019, <https://ourworldindata.org/uploads/2019/11/Global-land-use-graphic-800x506.png>.
- Robinson, Nathan J. "The Right-Wing Story About Human Nature Is False." *Current Affairs*, 18 Kasım 2021, www.currentaffairs.org/2021/11/the-right-wing-story-about-human-nature-is-false. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Rockwell, Norman. "Golden Rule." *Norman Rockwell Museum*, 1961, www.nrm.org/wp2016/wp-content/uploads/2009/04/GoldenRule-400x438.jpg.
- "Rockwell's "Golden Rule."" *Norman Rockwell Museum*, 5 Şubat. 2014, www.nrm.org/2014/02/golden-rule. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Rogers, Gwynne. "The Rise of Generation Y in the Sustainable Marketplace." *The Guardian*, Guardian News and Media Limited, 4 Şubat 2013, www.theguardian.com/sustainable-business/blog/rise-generation-y-sustainable-marketplace.
- Roh, Tae Hyup. "The Sharing Economy: Business Cases of Social Enterprises Using Collaborative Networks." *Procedia Computer Science*, cilt 91, 2016, s. 502–11, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2016.07.129>.
- Roulet, Thomas, and Joel Bothello. "Why 'De-Growth' Shouldn't Scare Businesses." *Harvard Business Review*, Harvard Business Publishing, 14 Şubat. 2020, <https://hbr.org/2020/02/why-de-growth-shouldn-t-scare-businesses>.
- Schnall, Simone, ve diğ. "Elevation Leads to Altruistic Behavior." *Psychological Science*, cilt 21, no. 3, 2010, s. 315–20, <https://doi.org/10.1177/0956797609359882>.
- Stodder, James. "Complementary Credit Networks and Macroeconomic Stability: Switzerland's Wirtschaftsring." *Journal of Economic Behavior & Organization*, cilt 72, no. 1, 2009, s. 79–95, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2009.06.002>.
- Svendsen, Gert Tinggard, ve Yoshifumi Ueda. "How To Solve The Tragedy Of The Commons? Social Entrepreneurs And Global Public Goods." 2002. *ResearchGate*, www.researchgate.net/publication/5093560_How_to_Solve_the_Tragedy_of_the_Commons_-_Social_Entrepreneurs_and_Global_Public_Goods.
- Szalay, Jessie. "Lake Baikal: World's Largest, Deepest Lake." *LiveScience*, 27 Ocak 2017, www.livescience.com/57653-lake-baikal-facts.html.
- Tapaninaho, Riikka, ve Johanna Kujala. "Reviewing the Stakeholder Value Creation Literature: Towards a Sustainability Approach." *World Sustainability Series*, 2019, s. 3–36, <https://doi.org/10.1007/978->

- Taufique, Khan Md. Raziuddin, ve Sridhar Vaithianathan. "A Fresh Look at Understanding Green Consumer Behavior among Young Urban Indian Consumers through the Lens of Theory of Planned Behavior." *Journal of Cleaner Production*, cilt 183, 2018, s. 46–55, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.02.097>.
- Texier, Thibault le. "Debunking the Stanford Prison Experiment." *American Psychologist*, cilt 74, no. 7, 2019, s. 823–39, <https://doi.org/10.1037/amp0000401>.
- "The Legislation Placing 'In God We Trust' on National Currency." History, Art and Archives, United States House of Representatives, Office of the Historian, Office of Art and Archives, Office of the Clerk, 11 Temmuz 1955, <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1951-2000/The-legislation-placing-'In-God-We-Trust'-on-national-currency/#>
- "The State of Consumer Spending: Gen Z Shoppers Demand Sustainable Retail." *First Insight*, 2019, <https://www.firstinsight.com/white-papers-posts/gen-z-shoppers-demand-sustainability>. Erişim Tarihi 1 Ocak 2022.
- Thilmany, Dawn, ve diğ. "Local Food Supply Chain Dynamics and Resilience during COVID-19." *Applied Economic Perspectives and Policy*, cilt. 43, no. 1, 2020, s. 87, <https://doi.org/10.1002/aepp.13121>.
- Thomas, Chris D., ve diğ. "Extinction Risk From Climate Change." *Nature*, cilt. 427, 2004, s. 145–48, <https://doi.org/10.1038/nature02121>.
- Toffler, Alvin. *The Third Wave*. Bantam, 1984.
- "Transition Network Principles." *TransitionNetwork.Org*, 29 Kasım 2021, <https://transitionnetwork.org/about-the-movement/what-is-transition/principles-2>. Erişim tarihi 1 Ocak 2022.
- United Nations. "'Golden Rule,' Iconic Norman Rockwell Mosaic, Rededicated at UN." *UN News*, United Nations, 5 Şubat 2014, <https://news.un.org/en/story/2014/02/461292>
- Utting, Peter, ve diğ. "Social and Solidarity Economy Is There a New Economy in the Making?" *Econstor*, United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Ağustos 2014, www.econstor.eu/bitstream/10419/148793/1/862654920.pdf.
- Walt, Vivienne. "Blood, Sweat, and Batteries." *Fortune*, Fortune Media IP Limited, 7 Haziran 2021, <https://fortune.com/longform/blood-sweat-and-batteries>.
- Wattles, Jeffrey. "Understanding the Golden Rule." *Scarboro Missions*, www.scarboromissions.ca/golden-rule/understanding-the-golden-rule. Erişim tarihi 1 Ağustos 2022.
- Weng, Helen Y., ve diğ.. "Compassion Training Alters Altruism and Neural Responses to Suffering." *Psychological Science*, cilt 24, no. 7, 2013, pp. 1171–80, <https://doi.org/10.1177/0956797612469537>.
- Whillans, Ashley V., ve diğ. "Is Spending Money on Others Good for Your Heart?" *Health Psychology*, cilt 35, no. 6, 2016, s. 574–83, <https://doi.org/10.1037/0278-6133.35.6.574>.

doi.org/10.1037/hea0000332.

Willer, Helga, ve Julia Lernaud, editörler. "The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2018." *FiBL*, Research Institute of Organic Agriculture FiBL, Frick, IFOAM - Organics International, 2018, www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1150-organic-world-2018.pdf.

WWF, ve ZSL. "Living Planet Report 2020 - Bending the Curve of Biodiversity Loss." *Global Footprint Network*, WWF, ZSL, 2020, s. 6, www.footprintnetwork.org/content/uploads/2020/09/LPR2020-Full-report-lo-res.pdf.

Xu, Yangyang, ve diğ. "Global Warming Will Happen Faster than We Think." *Nature*, cilt 564, no. 7734, 2018, s. 30-32, <https://doi.org/10.1038/d41586-018-07586-5>.

Vera, Amir. "It's so Hot, Roads Are Buckling, They're Putting Foil on a Bridge and Roofs Are Melting." *CNN Weather*, CNN Weather, 22 Temmuz 2022, <https://edition.cnn.com/2022/07/21/weather/global-infrastructure-its-so-hot-extreme-heat/index.html>.

Zheliazkov, G., ve K. Stoyanov. "The Social Enterprise as an Alternative Economic Model for Small and Medium-Sized Enterprises. Examples of Successful Social Enterprises." *Trakia Journal of Sciences*, cilt 13, no. Suppl.1, 2015, s. 274-277, <https://doi.org/10.15547/tjs.2015.s.01.046>.

"Dünyanın kendini yenileme kapasitesini aşalı neredeyse 35 yıl olmuşken, döngüsellik ilkesi üzerine inşa olan üretim ekonomisinin ana ilkelerinin ve uygulama alanlarının ikna kabiliyeti yüksek bir dille aktarıldığı bu kitabın Türkiye gibi ne pahasına olursa olsun büyüyelim şiarında olan bir coğrafyada etkisinin çok yüksek olacağına inanmaktayım."

Prof. Dr. Fikret Adaman

"Bu kitap, iflas etmeyelim diye ve insanın, gezegenle uyumlu bir varoluşu gerçekleştirmek için orman gibi bir ekonomik ekosistem kurabilmesi amacıyla yazıldı."

Prof. Dr. Mehmet Altan

"Sınırlı kaynakları hoyratça sömüren, çalışanları ezen, toprağı havayı atıklarıyla kirleten doğrusal ekonomik yapıyı döngüelleştirmemiz gerekiyor. 2019 tarihli Avrupa Yeşil Mutabakatı ile bu dönüşüm bir zorunluluk haline geliyor. Uygar Özesmi'nin üretim ekonomisi bağlamında sunduğı perspektif bu yol ayrımında yönünü arayanlara etkili bir uygulama pratiğı öneriyor."

Doç. Dr. Ahmet Atıl Aşıcı

"Bu kitabı okuyunca üretim ekonomisinin bir yönüyle de insanın ekosistemin bir parçası olduğunun bilincine varmasının ve daha önemlisi kendi içine bakmasının yollarından biri olduğunu kavramak mümkün."

Prof. Dr. Haluk Levent

YENİİNSAN

www.yeniinsanyayinevi.com

çıkış yolu üretim ekonomisi
yeşil politika serisi
ece satıcı - uygur özesmi

ISBN : 978-625-8309-30-0

[yeniinsanyayinevi](https://www.facebook.com/yeniinsanyayinevi)

[yeniinsanyayinevi](https://www.instagram.com/yeniinsanyayinevi)

[yeniinsanyayin](https://twitter.com/yeniinsanyayin)